

Växter

I HÄLSINGLAND OCH GÄSTRIKLAND

Nr 3 2011 Årg. 29

Växter i Hälsingland och Gästrikland (VÄX) ges ut av Gävleborgs Botaniska Sällskap (GÄBS), lokalförening av Svenska Botaniska Föreningen (SBF). VÄX kommer ut med ett vårnummer, ett sommarnummer och två höstnummer.

Du blir medlem i GÄBS och erhåller VÄX genom att betala in årsavgiften på GÄBS plusgirokonto 57 58 11 - 5. Årsavgiften är 150 kr. I denna avgift ingår medlemskap i SBF. För familjemedlemskap är årsavgiften 25 kr (inkluderar ej VÄX).

SBF:s årsavgift är 295 kr, inkluderande prenumeration på SBT. Plusgiro 48 79 11-0.

Adressändringar och medlemsregistrering; Birgitta Wannberg Skindravägen 15, 822 91 Alfta. 0271/100 51. birgitta@particleoptics.se

Önskemål och bidrag i alla former för kommande VÄX mottages tacksamt av redaktionen:

Anders Delin, Kulgatan 40, 811 71 Järbo, 0290/700 87, anders.delin@naturskyddsforeningen.se
 Birgitta Hellström, Ringv. 35, 818 41 Forsbacka, 026/359 60, birgitta.m.hellstrom@telia.com
 Tomas Troschke, Bygränsvägen 10H, 806 49 Gävle, 026/16 62 78, tomas.troschke@telia.com

GÄBS styrelse 2011

Ordförande	Barbro Risberg	Hagmarksgatan 44	813 33 Hofors	0290/76 58 20
Vice ordf.	Anders Delin	adress enligt ovan		
Sekreterare	Björn Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Kassör	Birgitta Wannberg	Skindravägen 15	822 91 Alfta	0271/100 51
Ledamot	Ann-Christin Jäderholm	Grönviken	820 76 Jättendal	0652/161 81
	Maj Johansson	Bäckan 682	820 46 Ramsjö	0651/930 21
	Magnus Bergström	Södertorp 9236	762 91 Rimbo	070/209 42 00
Suppleant	Ove Lennström	Brunnsgatan 59D	802 52 Gävle	026/62 34 75
Suppleant	Tomas Troschke	Bygränsvägen 10H	806 49 Gävle	026-16 62 78

Valberedning: Peter Ståhl 026-18 72 78, Veronica Jägbrant och Eva Hedström.

GÄBS bildades i Gävle den 7 februari 1982. Sällskapets syften är:

1. Att sammanföra människor, som är intresserade av botanik i allmänhet eller någon av botanikens många specialgrenar, och verka för spridandet av kunskaper inom dessa områden.
2. Att utforska floran i Gävleborgs län.
3. Att verka för skydd och vård av hotade växter och växtsamhällen i länet.

I Hälsingland bedrivs projektet "Hälsinglands flora" med Anders Delin som ledare och Ann-Christin Jäderholm som rapportmottagare för hotade arter. I Gästrikland pågår projektet "Gästriklands flora" med Peter Ståhl som ledare och Ove Lennström som rapportmottagare för hotade arter.

GÄBS har 246 medlemmar och 20 familjemedlemmar. (28 aug 2011).

GÄBS hemsidesadress är: <http://www.sbf.c.se/GABS/>

Webmaster är Magnus Bergström (magnus.bergstrom@norrtalje.se)

Omslagsbild: Hassela, Bastjärnsrönningen. *Arcyria* sp., en slemsvamp. Foto: Anders Delin

Forskningsresan i Naturvårdens Utmarker 2011 i Hassela

Anders Delin

Forskningsresans idé och syfte

Skövlingen av naturen i de norrländska skogarna har pågått alltsedan den norrländska sågverksindustrin på allvar tog fart under 1800-talets andra hälft. I början var ingreppen små i relation till den kvarvarande arealen urskog och naturskog. Nu har det mesta av gammelskogen försvunnit. Enligt överenskommelsen i Nagoya i år ska 17 procent av den produktiva skogen undantas från skogsbruk för naturvårdsändamål, men de sista resterna av gammelskog i Sverige räcker knappast för att nå detta mål. Striden om de sista något så när gamla och grova träden blir allt hårdare och naturen allt mer klämd.

För att i någon liten mån bromsa denna skogsskövling arrangeras varje år på ett eller två ställen Forskningsresan i Naturvårdens Utmarker. När jag startade Forskningsresan år 1991 tänkte jag att de flesta biologer och artkunniga människor finns i Götaland och Svealand, medan de största ännu inte skyddade skogliga naturvärdena finns i Norrland, speciellt i mellersta och norra Norrlands inland. Efter de många år som har gått har jag fått bekräftelse på att detta är en grov men i stort sett sann beskrivning. Det har visat sig vara lätt att hitta små rester av gammelskog med mycket höga naturvärden men med mycket sparsam dokumentation av artinnehållet.

Vi har varit i Dalarna, Hälsingland, Härjedalen, Medelpad, Ångermanland, Jämtland och Lappland, och överallt funnit naturvärden värda att bevara. Överallt har skogsnäringens bristande respekt för naturvärdena varit uppseendeväckande.

De inventeringar som har kommit till stånd genom Forskningsresorna har bidragit väsentligt till dokumentationen och därmed förhoppningsvis också till ett framtida skydd för vissa områden. Striden om de knappa statliga medlen för reservatbildning förs ju med rödlistade arter som vapen. Genom att få de kunniga biologerna att komma till utmarkerna har förhoppningsvis deras kunskaper kommit till ändå större naturvårdsnytta än om de hade varit verk samma enbart i sina hemtrakter.

Förenera nytta med nöje

De som har kommit med har haft högst varierande erfarenhet och kunskap inom mycket skilda områden. Främst har det varit inom områdena skogsbiologi, kärllväxter, mossor, lavar, svampar, insekter och fåglar som vissa deltagare har haft stor sakkunskap. Andra deltagare har deltagit för att lära och för att njuta av vildmarksscenerierna. Även barn har deltagit, och bidragit till allas upplevelser.

Specialisterna har varit mycket generösa. Ingen fråga har varit för dum för

att ställas. Varje entusiastiskt utrop har smittat andra deltagare. Ingen organism i skogens myller har varit för oansenlig för att granskas under luppen. Ganska ofta har åtminstone några i gänget lärt sig något på dessa djupdykningar i terrängen. Ofta har en expert på ett visst område gjort intressanta fynd inom en artgrupp som han inte behärskar och ibland har en nybörjare gjort dagens intressantaste fynd.

Estetiska värden

De som har deltagit i Forskningsresan har fått upplevelser även av estetisk natur. Många har fotograferat, några är verksamma bildkonstnärer. Kanske har upplevelserna även motiverat skrivande om natur. Forskningsresan är inte bara vetenskap, faktsamling, dokumentation och naturvårdsdebatt. Det man ser av naturens stora drag och under luppen ger också starka estetiska upplevelser, som man tar med sig hem och gärna sprider bland vänner och bekanta.

Forskningsresan 2011

Resan gick detta år till Hassela sockens västra delar och gränstrakterna i Bjuråker och Ljusdal under tiden 30 juli till 3 augusti. Per-Gunnar Jacobsson valde ut exkursionsområdena. Han har arbetat med naturvård inom Holmen skog, som äger dessa områden, och känner skogen som sin egen ficka. Han har sett många gammelskogar försvinna genom avverkning, men har också lyckats hålla några kvar, som nu kunde inventeras. Alla områden som vi besökte var oskyddade men Länsstyrelsen har planer på reservatbildning för vissa av dem.

Två nöjda deltagare.

Foto: Ellinor Delin

Expertis

Vi hade den stora fördelen att ha med oss landets främste kännare av vedlevande svampar i fält, Olli Manninen, och hans sambo Sini Saarela, som också är mycket erfaren inventerare. Det är stor skillnad mellan att vara tvungen till tidsödande mikroskopering av många insamlade prover, och att klara av artbestämningen även av sällsynta och svåridentifierade svampar redan i fält. Även många andra erfarna inventerare deltog, som Birgitta Gahne, Hans Sundström, Nicklas Gustavsson, Magnus Andersson, Bo Karlsson, Karin Häggblad, Monica Svensson, Viktor Säfve, Maria Danvind, Thorleif Joelson, Per-Gunnar Jacobsson, Lotta, Ellinor och Anders Delin.

Hundra ögon ser mer än två

Femtioåtta personer deltog i Forskningsresan detta år, men alla var inte med varje dag. Det var omkring 50 personer som snokade runt mellan stammar och lågor i de inventerade områdena. Deltagarna var uppdelade i tre eller flera grupper, som strövade igenom olika delar av objekten. Många fina fynd gjordes av personer som själva inte klarade av artbestämningen men fick snabb hjälp av någon mer erfaren. Listorna över fynd av rödlistade och sällsynta arter blev snabbt långa. De kommer att finnas tillgängliga på Länsstyrelsen och Artportalen. I denna artikel nämns bara ett litet urval av de intressantaste av dem som upptäcktes där jag själv var med och inventerade.

Årsmånen och vädret

Vi hade enbart torrt och varmt väder under de dagar då Forskningsresan pågick. Mycket få stickande eller bitande insekter störde friden, inte ens jordgetingar, som kan gynnas av denna vädertyp. Tydligt hade det varit ganska torrt väder även dessförinnan, eftersom det var ont om marksvampar. De vedlevande svamparna visade däremot normal aktivitet. Möjligen var det långvarigt soligt väder som gjorde att det på ett par ställen vid Basttjärnsrönningen fanns bruntonade (men fullt vitala) blad på hultbräken *Phegopteris connectilis* och delvis bruna på strutbräken *Matteuccia struthiopteris*.

Skogarna i västra delen av Hassela socken

Som i alla andra glest och sent kolo-

niserade delar av Norrlands inland tog bolagen över skogen under de sista decennierna av 1800-talet. Processen, som med dagens lagstiftning skulle ha varit kriminell, skildras av Jonas Stadling i hans "Vår Irländska fråga", först tryckt som en reportageserie i Aftonbladet, sedan utgiven som bok 1894. Bolagsherrarna hade övertaget inom ekonomi, juridik och teknik och använde sitt övertag till att på alla upptänkliga sätt komma över böndernas skogar. Bönderna blev arrendatorer på sin forna mark och arbetare under bolagen. Många ruinerades. Många emigrerade.

All skogbevuxen mark, utom några bråkdelar av hektar här och där på de mest otillgängliga ställena, som i branter, dimensionsavverkades. Man tog med hand- och hästkraft ut det grövsta och finaste virket. Den skog som blev kvar växte till sig, blev olikåldrig och innehöll rester av träd från urskogstillståndet. Den åldrades. Det är sådan skog, som ofta också kallas naturskog eller kontinuitetsskog, som vi här väljer att kalla gammelskog. Även den har dock i dag till största delen försvunnit genom avverkning och ersatts av kalhyggen och unga plantager, ofta med kontortatall *Pinus contorta*.

I västra delen av Hassela var bolagsherrarnas markövertagande ovanligt komplett. I dag ägs nästan all mark av Holmen skog. Som i alla andra delar av Norrlands inland går urskog knappast att finna och gammelskogen är nästan helt borta. Det är de sista resterna av sådan gammelskog, med höga naturvärden och oftast med höga ekonomiska värden, som i dag måste undantas från

avverkning och skyddas i reservat om de hotade arterna ska kunna överleva. Så säger forskarna i ekologi, som hävdar att 20 % av skogen måste undantas för att naturvårdsmålet i skogen ska kunna klaras. Förhandlingarna i Nagoya ledde nyligen fram till att 17 % av den produktiva skogen ska skyddas.

30 juli – Brandfältet från 2008 på Näveråsen och Stor-Kölhöjden

Branden omfattade mellan 1000 och 2000 hektar, alltså 10 – 20 kvadratkilometer, och hotade åtminstone en by, Furuberg. Den startades av en skogsmaskin. Ingen önskar en sådan olycka, men i efterhand ger den stora möjligheter till studier av en del av skogens naturliga dynamik. I naturtillståndet brann en procent av skogen per år, på små eller stora brandfält. Gamla tallar *Pinus sylvestris* och lövträd gynnades på granens *Picea abies* bekostnad.

Inom brandfältet från 2008 finns en liten rest av mycket urskogslig talldominerad skog på Näveråsen, koordinater 68900 15377. Man har svårt att finna avverkningsstubbar där, tallarna är gamla, många med brandljud, och torrakorna är åtskilliga. Där kan man se hur branden for fram i gamla tider, i urskogen. Här har branden 2008 gjort nya sår i gamla brandljud, dödat enstaka träd, bränt upp och kolat ytterligare ett lager på tidigare brända lågor och bränt upp mossor och bärris, dock inte djupare än att jordstammarna nu, tre år senare, skjuter nya skott av både blåbär *Vaccinium myrtillus* och lingon *V. vitis-idaea*. Det finns få sådana lärrika exempel i Sverige, eftersom både vådeld och planerad bränning vanligen

Urskogsticka *Antrodia primaeva* på brandfältet Näveråsen.

Foto: Anders Delin

går över yngre skogar eller kalhyggen.

I denna brända urskogsrest på Näveråsen fann Karin Häggblad en låga med urskogsticka *Antrodia primaeva*, på plats artbestämd av Olli Manninen. Vi kunde också konstatera att dvärgbägarlaven *Cladonia parasitica* klarar brand skapligt, nämligen om den växer på en tillräckligt grov tallåga, som inte själv börjar brinna därför att den har tillräcklig vattenhalt och ligger där hettan inte är som allra störst.

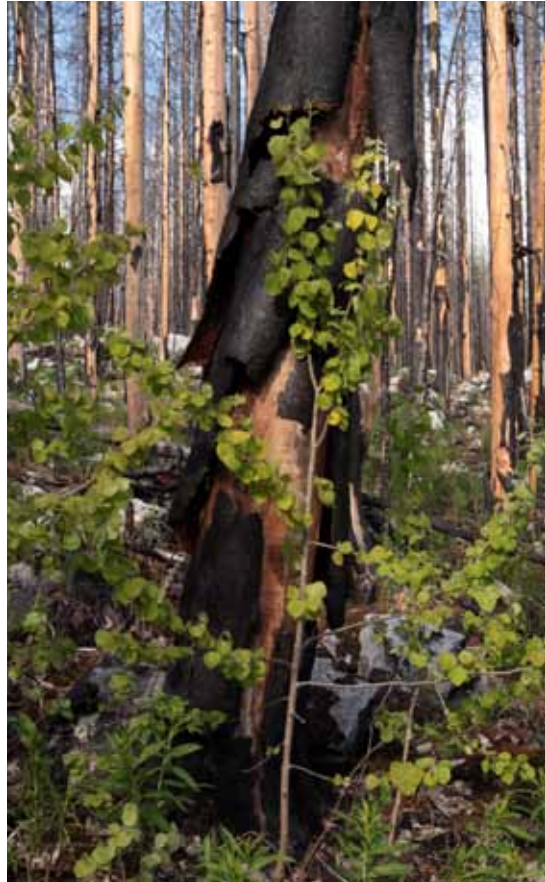
Inom samma brandfält växte på sydvästslutningen av Stor-Kölhöjden, koordinater 68914 15375 en ca 50-årig granskog, som brändes så hårt att alla granar dog och nästan alla tallar. Även stammarna av sälgar *Salix caprea* och aspar *Populus tremula* dog, men deras rötter och jordstammar klarade sig. Skogsmissor och bärris brändes bort och bärrisets jordstammar dödades, så att man fortfarande tre år efter branden inte kan se en enda planta av de vanliga skogsmissorna hus-, vägg- kvast- eller kammossa *Hylocomium splendens*, *Pleurozium schreberi*, *Dicranum* spp., *Ptilium crista-castrensis*, och mycket

få och små plantor av blåbär och lingon. På försommaren ser man här rikligt med vårfryle *Luzula pilosa*, stenbär *Rubus saxatilis* och ganska många rosetter av kärtistel *Cirsium palustre*, men på högsommaren när vi besökte bergsslutningen dominerade mjölkört *Epilobium angustifolium*, brunrör *Calamagrostis purpurea*, och inom flera ytor, sammanlagt på bortåt ett hektar, skogsvicker *Vicia sylvatica*. Även gulvial *Lathyrus pratensis* och vårärt *L. vernus* finns nu på denna del av brandfältet. Första åren efter branden fanns svedjenäva *Geranium bohemicum* på någon kvadratmeter.

Detta område på Stor-Kölhöjden demonstrerar mycket väl vilken utveckling ett hårt bränt skogsområde kan genomgå. År 2011 fanns inga vuxna granar eller granplantor, enstaka levande vuxna tallar men inga tallplantor, mycket glest stående björkplantor *Betula* sp. En sälg och en asp som grott efter branden påträffades. Några skott från överlevande rotsystem av sälg fanns också. Inom en högre upp i slutningen belägen del fanns några aspkloner med döda moderträd och tätt uppskjutande aspskott. Det som är lättast att förutsäga är att det kommer att bli aspskog där dessa aspkloner växer. Utvecklingen på resten av ytan är mer oviss, men sannolikt kommer det att bli björk, sälg och asp som dominerar där under lång tid, eftersom barrträdsplantor saknas i dag och de barrträd vars frön kan spridas in i området står ganska långt bort. Det kommer alltså kanske att bli en ”lövbränna”, en lövskog på ett före detta brandfält.

Svampfloran på denna hårt brända delen av brandfältet var mycket annor-

Stor-Kölhöjdens sydslutning. Död granskog och nya aspskott 3 år efter branden.

Foto: Anders Delin

lunda än den man finner i uppvuxen grandominerad naturskogskog eller i granplantager. Inga mykorrhizasvampar fanns, men saprofyter. Vid ett besök i september 2010 sågs prickmusseron *Tricholomopsis rutilans*, stor kragskivling *Stropharia hornemannii*, syrlig fjällskivling *Lepiota cristata*, troligen ytterligare en fjällskivling, pluggskivling *Paxillus involutus*, gullhorn *Caloce-*

ra viscosa, honungsskivling *Armillaria* sp., och ytterligare några ved- eller förnalevande arter. I maj 2011 fanns många stora murklor *Helvella* sp. Vedlevande svampar var fortfarande få, eftersom skogen innehöll få lågor före branden. De kommer nog att bli talrika när de döda granarna börjar falla. På de fåtaliga gränslågorna fann vi dock rikligt med vedticka *Phellinus viticola* och stora och frodiga fruktkroppar av citronticka *Antrodia xantha*, som för ovanlighetens skull var citrongula.

Vi fick denna dag se att en och samma storbrand ger upphov till naturmiljöer som är mycket olika, dels på grund av skillnader i typ och ålder på den skog som brann, dels på grund av hur hårt det brinner. Skillnaderna kommer att bestå under lång tid, och lockar till fortsatta besök och observationer. Den allmänna erfarenheten av naturvårdsbränningar är att det inte brinner tillräckligt hårt. På Stor-Kölvärdens sydsluttning finns dock en riktigt hårt bränd yta.

31 juli – Kaptensjärn i Måndagsbergsområdet, 68939 15127

I Måndagsbergsområdet pågår reservatbildning. En del kantområden är mindre undersökta, men kan antas också ha höga naturvärden. Vi gick runt Kaptensjärn, där bolaget har underröjt. Personal går med röjsåg och kapar alla klena träd för att trakten ska bli mer överskådlig när avverkningsmaskinen kommer, och mer lämpad för plantering när den tiden är inne. Att avverkning var planerad var alltså tydligt.

Vi fann signalarterna bollvitmossa *Sphagnum wulfianum* och rikligt med

gulnål *Chaenotheca brachypoda*. På de brända stående resterna av urskogstallar fanns kolflarnlav *Hypocenomyce* sp. och på marken dropptaggsvamp *Hydnellum ferrugineum*. Svavelrika *Lactarius scrobiculatus* prunkade på ett fuktigt ställe och skinnlav *Leptogium saturninum* växte på en aspstam. Den nu rödlistade garnlaven *Alectoria sarmentosa* förekom också rikligt på granar, liksom lunglav *Lobaria pulmonaria* på sälgar och ullticka *Phellinus ferrugineofuscus* på gränslågorna. Vedtrappmossa *Anastrophyllum hellerianum* lyckades vi sno upp genom att gå ner på knä.

Lotta Delin hittade sotlav *Cyphelium inquinans* på torra grangrenar nertill på en gammal gran vid 689388 151265, och senare dök den upp även på murnande timmer på en f.d. lada. Ulltickeporing *Skeletocutis brevispora* växte som saprofyt på död ullticka vid 689397 151224. Rikligt med knärot *Goodyera repens*, en blå taggsvamp *Hydnellum caeruleum* och en tallstam med bark som ätit av reliktböck *Nothorhina muricata* kompletterade bilden av en skog med höga naturkvaliteter, även om de stora rariteterna söktes förgäves och mängden grov död ved inte var så stor.

Områdets historia illustrerades av den lilla hölada, varav vi såg resterna vid 689387 151273, intill ett stycke sumpskog med frodig starr- och gräsväxt. Där hade man under kolonisationens tidiga fas röjt och slagit myrhö, men den slåtten var övergiven, troligen redan för mer än hundra år sedan. Ytan var inte mer än ett kvarts hektar stor.

Denna skog var förröjd, vilket måste tolkas som att Holmen Skog har klassat

den som produktionsskog. Dess naturvärden var visserligen inte i toppklass, men mot bakgrunden av de svårigheter Sverige nu har att uppfylla naturvårdsmålet i skogen måste den betraktas som tillräckligt värdefull för att skyddas mot avverkning.

1 aug. – Väster om Flotthöljan, 68892 15198

Flotthöljans naturreservat bildades för att skydda ringlaven *Evernia divaricata*, som växer rikligt på tallar och enar kring ett svagt forsande parti av Svågan. Väster därom, i slutningen upp emot Storåsen, finns här ett område med gammelskog, som eventuellt skulle kunna bli en utvidgning av reservatet.

Som vanligt når väg fram till gammelskogsresterna. Efter att ha gått ca hundra meter över en liten myr kom vi in i den aktuella skogen, och signalarter och rödlistade arter dök snabbt upp på de talrika granlågorna: Ullticka, kötticka *Leptoporus mollis*, stjärntagging *Asterodon ferruginosus* och gropticka *Oligoporus guttulatus*. En sällsynt men inte rödlistad art, tickmussling *Antrodia heteromorpha*, fanns också på ett par lågor. På stående granar fanns granticka *Phellinus chrysoloma*. På marken växte rikligt med knärot och på trädgrenarna rikligt med garnlav *Alectoria sarmen-tosa*, t.o.m. mer än skägglav *Usnea filipendula*.

Det var länge sedan gamla grova tallar dominerade i denna skog, som naturligtvis som alla andra skogar i norra Hälsingland hade huggits igenom på jakt efter grovt tallvirke för mer än hundra år sedan. Rester av gamla delvis kolade

talltorrakor hade kolflarnlav på kolet. Från en mosstäckt grov tallåga sköt en grov tallgren upp, som hade lagom vitt-rad och insektnagd ved för kortskaftad ärgspik *Microcalicium ahlneri*. Den är bara en millimeter hög, ser ut som en svart knölpåk och är på toppen täckt av ett tjockt lager av blågröna sporer. Dess ekologiska nisch är stående gammal död tallved som saknar andra lavar och är skyddad från regn och snö. Den växer gärna inne i sprickor och insekts-gångar eller nertill på stammen där bitar av splintveden har fallit av. Trots att den inte föredrar kärnvirke fordras sådant motståndskraftigt virke för att hålla de stammar den växer på stående tillräckligt lång tid. Den växer nästan alltid på urskogsrester och lämpligt substrat nybildas knappast i skogsbrukslandskapet. Trots att den i dag kan hittas på många ställen torde den på ett par hundra års sikt vara dömd att försvinna överallt utom i reservaten.

I denna skog gjorde SVT Gävle-Dala reportage om Forskningsresan. Det blev två minuter av starka ord om gammelskogens försvinnande. Regeringen och riksdagen är antingen omedvetna om problemet eller så sviker de skogsnaturen.

2 aug. - Bastjärnsrönningen, 69002 15390

Bilkaravanen nådde fram till en vägända på ett tio år gammalt hygge, som hade börjat växa igen med björk. Enstaka träd hade lämnats, bl.a. några sälgar med lunglav, som hade klarat avverkningsen av kringstående träd. Hygget gränsade mot en gammal tät högstammig naturskog av gran och asp kring en bäck,

Hassela, Bastfjärnsrönningen. Björkeldticka. Foto: Anders Delin

som knappt syntes på grund av lågorna, som låg både tvärs över och längs med bäcken. Kanske har den avverkade skogen sett likadan ut. På en aspstam i hyggeskanten, vänd mot skogen och skyddad från den värsta solen, satt en 2 dm stor koloni av aspfjädermossa *Neckera pennata* i ögonhöjd. Den upptäcktes av Per-Gunnar Jacobsson. Bäckens kom ner till ett lågland, krökte österut och fortsatte genom en flack bördig mark med grov gran, sälg och björk och ett nästan osannolikt antal grova lågor, kors och tvärs i skogen och även över och i bäcken. Det fanns också grantorrakor. Man kunde uppskatta skogens ålder till drygt 100 år, men provborringar gjordes ej. Man såg många stora björkar och aspar hålla stånd mot granarna. Stubbar efter avverkning syntes inte, men om det tidigare har avverkats gran där har stubbarna förmodligen förmultnat. Det fanns enstaka mycket gamla tallågor.

Här gick det långsamt fram på grund av alla skrymslen som lockade till undersökning, bl.a. alla lågor vars undersida måste granskas, direkt eller med spegel. Klibbticka *Fomitopsis pinicola* dominerade, men trådticka *Climacocystis borealis* och granticka fanns också. Lotta Delin hittade dofttickor *Haploporus odoros* på en sälglåga. Den växer vanligen på levande sälgar. Denna låga var troligen nyligen död och ganska grov. Vi fann även köttickor i olika stadier från färska vita, via rosafärgade till lite äldre kötröda.

Vi upplevde att gränsticken *Phellinus nigrolimitatus* kan kännas igen på ljudet när man trampar på dess låga. Lågan syns inte. Den är nog vanligen av

tall, ligger nedbäddad under mossan, och krasar när man råkar stiga på den. Samma ljud kan visserligen också uppkomma av det näverrör som är den sista resten av en gammal nedbäddad och av röta förtärd björkstam, men om det inte finns någon näver där man stiger lönar det sig att leta i den murkna veden under mossan. Den är inte murken hur som helst, utan hålrötad. Av veden återstår ett fast skelett, som omger en massa hålrum, ca 5 mm breda och 15 mm långa. Lågans form är bibehållen, men den brister och krasar under foten. Hålrötan är karaktäristisk för gränsticken och under lågan hittar man ofta en svartbrun och våt fruktkropp, som under många år har vuxit där, och är motståndskraftig även efter sin död. Om man hittar en sådan död gränsticka är det ganska vanligt att man i samma område även finner levande tickor, med de typiska karaktärerna: den svarta gränsen mellan två bruna köttlager, de mycket små porerna m.m.

Strax söder om bäcken fann vi resterna av stockar till en nedrasad, murken hölada. Skogen på den sidan var något yngre och glesare och fältskiktet hade mer gräs och starr. Denna del av skogen har sannolikt varit den rönning som har givit området sitt namn, en rönning som brukats som slättermark för hundra år sedan eller mer.

Vid Flottsjöån, som här strömmar mycket vackert över och mellan block genom en tämligen mogen skog, hittade vi trolldruva *Actaea spicata*, torta *Cicerbita alpina*, kransrams *Polygonatum verticillatum* och lundelm *Elymus caninus*. Platticka *Ganoderma applanatum* växte på en asplåga över bäcken. An-

deas Öster upptäckte i det skarpa solljuset att den sände ut massor av sporer, som sakta steg som en rök över tickan. En del av sporererna dalade ner i den närmaste omgivningen och färgade både tickans översida och växterna i närheten ljusbruna. Här fann vi även skarp dropp-taggsvamp *Hydnellum peckii* med vinröda droppar på översidan.

Som under alla andra dagar körde vi mil efter mil genom det som nu är det vanliga ”skogslandskapet” i Sverige: unga plantager och hyggen. I dessa trakter har kontortatall planterats på stora arealer. Det har diskuterats rätt mycket om arten förökar sig spontant i Sverige, en rätt viktig fråga i naturvårdsperspektiv – kommer arten att bli invasiv? I vägkanten på flera ställen i trakten av Stakholmen kunde vi se riklig föröngning av kontortatall, plantor med bara 2-3 års ålder. De flesta stod under grenar av planterade kontortatallar, men några stod bland blomsterlupinerna *Lupinus polyphyllus* på andra sidan av vägen, där ingen kontortatall var planterad. Att den hävdar sig bland lupinerna är en aning oroande, med tanke på lupinernas vanliga dominans och invasionskapacitet.

3 aug. – Vakåsenområdet, 68951 15266

Här fanns fram till för några år sedan ett större sammanhängande område med gammal naturskog, spontant uppkommen ur resterna efter dimensionsavverkning för ca 150 år sedan. Tyvärr har bologaget gjort flera hyggen och dragit väg in i kvarstående gammelskog. I sydslutningen nedom vägändan vid 689523 152658 kom man omedelbart in i skog

med höga naturvärden. Vi strövade omkring där, sakta därför att så många stående träd och lågor bjöd på intressanta arter. Det var en grandminerad skog med starkt inslag av tall, asp och björk. Sälgarna var få. Markvegetationen var av blåbärstyp med vanliga skogsmossor i botten.

Av urskogen fanns två typer av rester kvar, dels stubbar efter yxavverkade grova tallar, dels tallågor, mer eller mindre begravda under mossan. Med yxan kunde man inte hugga ända nere vid marken. Stubbens överyta markerar arbetshöjden, omkring en meter över mark, och dessa stubbar är alltså mycket högre än senare tiders stubbar efter träd fällda med såg. Det var ont om torrakor och brandljud fanns bara i några avverkningsstubbar. De träd som nu dominerar beståndet är sannolikt rester efter den avverkningen, som småningom vuxit till sig. Tre provborrade granar var omkring 175 år gamla och hade vuxit snabbt under en del av sin ungdom. Vi såg inga spår efter avverkningar under de senaste ca 150 åren. Det fanns rikligt med medelgrova granlångor från de senaste ungefär 50 åren, och en och annan grov asplåga. Det fanns tecken på gammelskogskontinuitet i form av ullticka, gränsticka, rosenticka *Fomitopsis rosea*, rynkskinn *Phlebia centrifuga* och på en mängd ställen vedtrappmossa. Granticka sågs på flera levande granar och talticka *Phellinus pini* på tallar. Knärot var vanlig och blommade nu.

Det är en mycket stor skillnad mellan en urskog och denna skog. Urskogsrester kan man knappast räkna med att finna i Hälsingland i dessa dagar. För

att tillgodose de hotade arternas behov får man lov att acceptera att bevara även skogar av denna typ, avverkade bara en eller ett fåtal gånger för mycket länge sedan och med rester kvar av urskogens träd och framför allt med rester av populationer av arter som inte klarar de radikala kontinuitetsbrott som kalavverkningar är.

När resultatet av alla inventeringar som gjordes under Forskningsresan redovisas hoppas vi att det kan leda till att

alla de besökta områdena får skydd mot avverkning. Det skulle vara en väsentlig förstärkning av skogsskyddet i denna del av Hälsingland, men i ett nationellt perspektiv tyvärr bara en droppe i havet. Stora politiska beslut fordras om det nationella målet ska nås.

Citerad litteratur

Stadling, Jonas. 1894. Vår irländska fråga. Aftonbladet.

Ny lokal för alm *Ulmus glabra* i Los socken

Jan Hedman

Inför sommarens naturvärdesinventeringar av Sveaskogs värdefulla skogsbiotoper besökte en grupp inventerare Uttertjärnsbäcken i juni 2011. Uttertjärnsbäcken ligger ca 5 km söder om Los och är en klassisk ”Los-lokal” med många intressanta, ovanliga och hotade arter. T.ex. finns mängder av huvudstarr *Carex capitata*, skuggviol *Viola selkirkii* och ett litet bestånd av guckusko *Cypripedium calceolus*.

Under vårt besök gjordes ett fynd av alm, som inte finns noterad från denna lokal tidigare. Den växer här en bit från Uttertjärnsbäckens huvudfåra tillsammans med skogstry *Lonicera xylosteum* och olvon *Viburnum opulus*. Fyndet utgörs av ett träd, ca 10 meter högt och med 14 centimeters brösthöjdsdiameter. Runt trädet finns fem mindre plantor (1,5 meter höga). Koordinaterna i RT90 är 6841434 1466529.

Svampstudier i parkmiljö

Ove Lennström

Gävle Stadsträdgård inklusive Boulognerskogen och Valls hage är ett imponerande "arboretum". Många träd är av ansevärd ålder och utgör attraktiva substrat för svampar. Alla inhemska löv- och barrträd finns där samt diverse främmande arter. Parken erbjuder därför utmärkta tillfällen för svampstudier. Talttickan *Phellinus pini* är talrik på gamla tallar *Pinus sylvestris* i Boulognerskogen, då den föredrar gamla tallar och sådana är svåra att hitta i dagens skogar. Grovtickan *Phaeolus schweinitzii* kan studeras på såväl tall som lärk *Larix decidua*. Svaveltickan *Laetiporus sulphureus* finns på två gamla pilar *Salix alba*. Fruktkropparna är genom sin storlek och färg iögonfallande.

Grentaggsvamp *Climacodon septentrionalis* växte tidigare med en imponerande fruktkropp på en idag borttagen lönn *Acer platanoides* i den med parken sammanvuxna kyrkogården. Idag hittar man svampen på lind *Tilia x europaea* i Agnes von Krusenstjärnas lindallé. Kuddticken *Phellinus punctatus* är vanlig i Valls Hage speciellt på hassel *Corylus avellana*. Den finns fotograferad i boken Svampar av Ryman & Holmåsen. Bilden är tagen den 26 aug. 1981 i Valls Hage. Blodtickan *Gloeoporus taxicola* finns på bild i en artikel om arten från Valls Hage av Erik Sundström i VÄX 2/2011.

Det här var ett fåtal av alla svampar som via mykorrhiza eller parasiterande

är knutna till parkträden. En svamp som envist trotsar vädrets makter och gärna firar jul i parken är vinterskivlingen *Flammulina velutipes*. Den finns beskriven, tillsammans med bild av frostnupen svamp, av Åke Malmqvist i VÄX 3/2006. Vid promenad en kulen novemberdag i Stadsträdgården lade jag märke till en alm *Ulmus glabra* fullständigt nerklottrad med vinterskivling. Att svampen växte på alm väckte mitt intresse, då jag bara läst om detta substrat i Ingelströms Svampflora under namnet *Collybia velutipes*. Vid hemkomsten kände jag att ett besök i Funga Nordica var nödvändigt. Där hittade jag hela fem arter i släktet. En av dessa *Flammulina ononidis* växer på eller i närheten av stallört *Ononis spinosa* subsp. *arvensis* och är närmast oss funnen i Tyskland. *F. elastica* växer på asp *Populus tremula*, sällsynt även på sälg *Salix caprea*, och är säkert förbisedd då den endast kan särskiljas från *F. velutipes* mikroskopiskt. Den finns bara uppgiven från Danmark. *F. populicula*, som anges vara rotlikt förlängd, växer både på barr och lövträd, företrädesvis poppel *Populus* sp., och finns bara uppgiven från Sverige. *F. velutipes* anges dessutom i två varieteter var. *velutipes* och var. *lactea* med helt vit hatt.

Den femte arten såg jag själv vid en svampträff i Sala 2006. Det är en i Sverige sällsynt art, *F. fenae*. Jag minns

den lika starkt som man minns sin första kärlek, den var betagande. Svamparna bildade en vacker bukett där de växte på roten av något lövträd. Hattarna var såmskfärgade med ett rödbrunt centrum. Den rotlikt förlängda foten var ockrafärgad under hatten och mörknade mot basen från rödbrunt till svart. Den här arten är, till skillnad från ovanstående arter, lätt att skilja makroskopiskt från vinterskivlingen.

Det måste vara utmanande för fungaförfattare att skapa en pedagogik som gör artbestämmandet meningsfullt för oss amatörmykologer, samtidigt som den inte gör avkall på redovisning av aktuell forskning.

Funga Nordica är ett omfattande verk med dikotoma nycklar till varje släkte.

Då man nycklat fram sin art finner man hänvisningar till alla vederhäftiga böcker och tidskrifter där arten finns avbildad. Jag har tidigare recenserat boken i VÄX 1/2009 och vill varmt rekommendera den. Det är nog den mest spännande bok en svampdiggare kan hitta.

Citerad litteratur

Engelström, E. 1940. Svampflora. Nordisk fotografavyr. Stockholm.

Knudsen, H. & Vesterholt, J. 2008. Funga Nordica. Nordsvamp. Copenhagen.

Ryman, S. & Holmåsen, I. 1984. Svampar, en fälthandbok. Interpublishing. Stockholm.

Litteraturtips

Redaktionen

Den mycket använda Signalartsfloran, gjord av Johan Nitare och utgiven av Skogsstyrelsen, har utkommit i en ny och reviderad upplaga 2010. Flera av bilderna har bytts ut, texterna har setts över och vissa artgrupper, t.ex. finger-svamparna inom släktet Ramaria, har fått en mycket fylligare behandling. Den

rekommenderas till alla som intresserar sig för naturvård i skogen, och för mossor, lavar och svampar som är signalarter. Även den som har den första upplagan bör köpa denna nya. Köp den på nätet av "Skogsstyrelsens bokhandel"! Den finns under fliken "Mest sålda".

Slätterängen vid Fäbods i Torsåker

Barbro Risberg

Slätter på ängen vid Fäbods i Östansjö, Torsåker. Markägaren Arne Persson slår med lie och Stig Höglom räfsar. Foto: Barbro Risberg

Vid en mindre väg som svänger av mot öster från väg 68 i Hästbo, söder om Torsåker, ligger gården Fäbods. Den har gamla anor och har troligen för länge sedan tillhört Gammelstilla bruk. Läget kan också beskrivas som mitt emellan Hästbo och Gammelstilla. Byn heter Östansjö och den ligger vid Fäbodsjön, som på äldre kartor har namnet Östansjön.

Idag ligger boningshuset och den gamla ladugården norr om vägen och den odlade marken söder om den. Omedelbart söder om vägen ligger en äng, som hör till de finaste i länet vad artrike-

domen beträffar. Den är 2,3 ha stor och sträcker sig i öst-västlig riktning ca 250 m. Söder om ängen finns dels en åker, dels en gammal vall som också börjar få intressanta inslag. Ängen är Natura 2000-område.

Markägare här är Arne Persson, som bott på gården hela sitt liv. Arne har arbetat i skogen för Domänverket under sin yrkesverksamma tid. När hans föräldrar gjorde sig av med korna på 1960-talet, dröjde det några år innan han tog sig an lieslätter av ängen. Hans huvudsyfte var att hålla ängen öppen för att kunna se

den vackra utsikten över sjön med Gjusberget i fonden.

1987 genomfördes en ängs- och hagmarksinventering i Gävleborgs län. Det var då som inventeraren Stefan Grundström upptäckte ängens botaniska kvalitéer. Han och Jonas Lundin lade ut kvadratmeterstora provytor på ängen. Den artrikaste rutan hade 38 arter. Från 1991 har Naturskyddsföreningen i Hofors - Torsåker varit engagerad i ängsslåtter, en halv dag varje sommar. Under hela denna tid är det Arne och hans lie som gjort den stora delen av arbetet. Slåttern har på Arnes inrådan ägt rum sista helgen i juli. Han tycker att gräset blir för svårslaget om man väntar längre. Vi har nu nyss genomfört den 21:a slåttern tillsammans med Arne.

Ängen består av en hävdad öppen yta och en träd- och buskbärande del. I april blommar ett mindre antal blåsippsplantor *Hepatica nobilis* och vitsippor *Anemone nemorosa*. I maj kommer Taubevisans arter: gullviva *Primula veris*, mandelblom *Saxifraga granulata*, kattfot *Antennaria dioica* och blå viol *Viola canina* subsp. *canina* (ängsviol). Svartkämpar *Plantago lanceolata* är också en tidig art, som finns i stort antal, liksom vårfingerört *Potentilla crantzii*.

Redan i maj börjar jungfrulinet *Polygala vulgaris* att blomma. Det är en art som har sin huvudutbredning i länet här i södra delen av Torsåker. Jungfrulin är den art som svarat mest positivt på slåttern. Det har också spritts till den angränsande gamla vallen. Det är oerhört glädjande, för arten har försvunnit från en del av sina växtplatser i trakten på grund av igenväxning.

Jungfrulinet har gynnats av slåttern och ökat på ängen och även spritt sig till en angränsande gammal vall. Arten är i länet i stort sett lokaliserad till södra delen av Torsåkers församling, där vi känner till ytterligare fem aktuella växtplatser för den. På fyra tidigare lokaler här har den försvunnit på grund av igenväxning. Foto: Barbro Risberg

Darrgräset *Briza media* är dominerande på vissa delar av ängen. Det ger intryck av att öka. Ängshavre *Helictotrichon pratensis* är rikt förekommande med sina stora tuvor med blågröna blad. Det blommar ofta rikligt och en tid på sommaren ser man på långa stjälkar de silvriga vipporna, som är lättidentifierade. Knägräs *Danthonia decumbens* finns också i stort antal. Det håller sig i första hand till den gamla väg, som går genom området, och växer riktigt rikligt på en ogödslad gräsmatta på en angränsande sommarstugetomt. Stagg *Nardus stricta* är också en karaktärsart, särskilt längs den gamla väg, som går i södra kanten av området. Längs den vägen, i en di-

keskant mot söder, växer också två stora bestånd av stortimjan *Thymus pulegioides*. De brukar blomma rikligt. I år var det ena beståndet mindre välmående än det brukar vara. Orsaken är troligen att den angränsande åkern sprutats mot ogräs och plantorna förmodligen påverkats av det.

Brudsporrarna *Gymnadenia conopsea* är nyckfulla i sin förekomst och varierar i antal mellan åren. Den högsta noteringen är 140 ex år 1999. I år blommade bara 34 ex. och det är det minsta antalet blommande sedan 1991. Normalt har det under den här perioden blommat 70 - 80 ex. varje sommar. Arne säger att brudsporrarna är känsliga för kalla perioder under våren. I år hade vi ju en kall maj, så det kan förklara årets låga notering. Plantorna av brudsporre utvecklas väldigt snabbt. Från det att blomstjälken börjar växa tills att blomman är utslagen tar det bara en vecka. Blomningen sker i midsommarveckan. Brudsporre har på senare år också etablerat sig i den träd-bärande delen av ängen, där likaså fältgentianan *Gentianella campestris* växer. Den verkar vara beroende av regn. 2001 var det en maxnotering med 50 blommande ex. I år var det bara 5 ex.

I området finns rester av äldre bebyggelse. På den artrikaste delen av ängen finns ett röse på en plats där äldre kartor visar att det legat ett hus. På det röset växer backruta *Thalictrum simplex*. Den östligaste delen av området kallas Källarbacken av den anledningen att det där finns en gammal jordkällare och dessutom rester av husgrunder. Här är inte lika artrikt. Det finns stora inslag av backnejlika *Dianthus deltoides*, liten

blåklocka *Campanula rotundifolia* och bockrot (backanis) *Pimpinella saxifraga*. Här finns också ett bestånd av mästerrot *Peucedanum ostruthium*. Det står precis i skogskanten och jag har aldrig sett det blomma här. De gånger jag ser mästerrotens blomma står den exponerad för ljus.

Andra arter som kan nämnas är bl.a. brudborste *Cirsium helenioides*. Den har slätterranknytning genom att det sägs, att när man synade att det var ordentligt räfsat, tittade man efter om det fanns kvar blad av brudborste. De var lätta att upptäcka med sina ljusa bladundersidor. Daggkåpor vittnar om kulturpåverkan. De arter jag identifierat är betesdaggekåpa *Alchemilla monticola*, glansdaggekåpa *A. micans* och kanske lite oväntat rikligt med sammetsdaggekåpa *A. glaucescens*. I år var det fläckvis ett ovanligt stort inslag av ängsvädd *Succisa pratensis*. De lät vi stå kvar eftersom de är mycket attraktiva för fjärilar. Vi såg också spår efter fjärlisarver som betat på många blad. Det leder tankarna till vädndätfjäril, som vi tidigare iakttagit vid en skogsbilväg i närheten. När fjärlilssäsongen är över kommer Arne att slå vädarna.

Tyvänn har det aldrig blivit av att göra någon fullständig artlista för ängen, men det ska bli en uppgift för nästa säsong. Några arter som jag i stort sett har saknat är månblåbräken *Botrychium lunaria* och blåsuga *Ajuga pyramidalis*. Av dem har jag sett vardera ett enda ex. under en sommar, sen har de inte varit synliga mera. En art som med tanke på mångfalden breder ut sig allt mer är liljekonvalj *Convallaria majalis*. Den får vi snarare

Mandelblomma har en stabil förekomst på ängen. Den blommar här i den första vågen av blomning redan i slutet av maj. Foto: Barbro Risberg

anstränga oss för att hålla tillbaka.

I år var det lite nya inslag i vår slåtter. Vi hade som deltagare ytterligare en man som är skicklig att hantera lie, Lage Bergström från Erik-Lars i Åsmundshyttan och vi hade också köpt in en ny slåtterbalk, som vi använder på de planare, stenfria delarna av ängen och Källarbacken. Vi har tidigare haft en

mindre modell av slåtterbalk, men efter en penninggåva från en skolklass, som deltagit i kapsyljakten, köpte vi en ALKO BM 875, och med den är vi mycket nöjda. Jag hade innan köpet samrått med GÅBS styrelseledamot Magnus Bergström och fått den här modellen rekommenderad. Tyvärr är det ju ingen kö av människor som vill ställa upp och hjälpa

till med slåttern så slätterbalken kan behövas. Jag har under åren räfsat ihop höet, en ganska lindrig arbetsuppgift, väl kompenserad av bland annat den underbara doften av nyslaget gräs och den sociala samvaron med andra deltagare. Höet har under åren använts på olika sätt. Ibland har någon bonde hämtat det, ibland har det bara tippats på annan plats. I år kommer Arne att använda det som rådjursfoder till vintern.

Slåttern är en absolut förutsättning för att vi ska få uppleva blomsterprakten och artrikedomen här. Ängen har en kontinuitet i hävd med bete eller slätter i

minst 200 år, kanske längre. Skulle den utebli i bara några få år skulle skadan vara obotlig och förfallet sätta in. Det är verkligen vårt några timmar av en sommar att få bidra till kontinuiteten och till fortsatt artrikedom, men också för att få uppleva känslan av att vara en länk i den långa kedjan av markens skötsel här på ängen. Nästa år kommer jag att annonsera slåttern i GÄBS kalendarium och, för att ge inspiration, också en exkursion på försommaren för att studera floran och helheten i det vackra landskapet vid Fäbods.

Nitare, Johan: Barrskogar – Nyckelbiotoper i Sverige

Recension av Anders Delin

Johan Nitare, som har gjort Skogsstyrelsens Signalartsflora, har producerat ytterligare en bok, med ovanstående titel. Det är ett häfte med 64 sidor i A4-format, rikt illustrerat med författarens egna färgfotografier och med utbredningskartor. De flesta tänkbara typer av tall- eller granskog *Pinus sylvestris*, *Picea abies*, i vilka nyckelbiotoper kan förekomma, beskrivs. De exemplifieras, illustreras och karaktäriseras med sina typiska arter. Tonvikten ligger på svamparna, både de vedlevande och mykorrhizasvamparna.

Boken behandlar hela Sverige. En del typer som beskrivs förefaller mindre vanliga i Gästrikland och Hälsingland.

Uppdelningen i skogstyper är med nödvändighet schematisk och följer i sina huvuddrag Larsson 2005. Jag finner att jag under mitt arbete med beskrivning av skog i Hälsinglands flora använder delvis andra termer och gör andra avgränsningar, men det ligger i sakens natur. Arter är lätta att definiera och avgränsa, naturtyper och vegetationstyper nästan omöjliga. Följaktligen känner man igen skogstyperna i boken mest genom de utsökt vackra miljöbilderna och genom de arter som anges vara karaktäristiska för typen. Där finns dock enstaka mindre lyckade exempel. Spädstarr *Carex disperma* anges som typisk både för grannaturskog och gransumpskog, men

det kunde ha räckt att ha den med för gransumpskogen.

Johan Nitare har under senare år satt starkt fokus på några tidigare mer förbisedda skogstyper med höga naturvärden, särskilt kalkbarrskogar och sandbarrskogar. Även om de inte är särskilt gamla och rika på död ved kan de vara viktiga för bevarandet av en rad mykorrhizasvampar. Det krävs dock att de inte har varit kalavverkade utan bevarar trädkontinuiteten. Dessa viktiga skogstyper kommer igen i ”Barrskogar – Nyckelbiotoper i Sverige”. Det förvånar inte att prickkartorna över registrerade kalkbarrskogar visar en grupp av sådana söder om Gävle. För övrigt är mycket få kalkbarrskogar registrerade i länet. För sandbarrskogar finns bara enstaka noteringar, trots att vi i länet har åtskilliga isälvsåsar, där denna skogstyp finns. Förmodligen återstår mycket att upptäcka för svampintresserade i Hälsingland och Gästrikland.

Bilderna är Johan Nitares egna, och de är i de flesta fall utmärkta. Miljöbilderna är överlag både mycket vackra och mycket instruktiva. Beträffande artbilderna får jag komma med lite kritik. Jag föredrar att ha artnamnet intill

bilden i stället för på en annan sida i boken, med hänvisning genom ett nummer. Några artbilder är otydliga genom att de är för små, t.ex. den på stjärntagging *Asterodon ferruginosus*. Bilden på kötticka *Leptoporus mollis* har en gul ton som jag upplever som något vilseledande. Trädtickan *Climacocystis borealis* är också rätt gul. Den ser vitare ut i verkligheten.

Boken är en värdefull komplettering och uppdatering av redan befintlig litteratur om skyddsvärd skog. Den hjälper oss att hitta och förstå dessa för varje år allt sällsyntare miljöer och medverka till deras bevarande. Även det inledande kapitlet om historiken bakom naturvård i skogen är viktigt för att ge oss den verklighetsbeskrivning och motivation som behövs för att arbeta med denna tunga fråga.

Citerad litteratur

Larsson, Artur (red.) 2005. Handbok för inventering av nyckelbiotoper, andra upplagan. Skogsstyrelsen.

Boken kan beställas på bokhandeln@skogsstyrelsen.se och kostar ca 130 kr.

Liten klubbdyna *Hypocrea seppoi* i Järvsö – ny för Sverige

Eva Olsson och Anders Delin

Vi var på Bondarvsvallsbergets nordsluttning den 26 sept. 2008 för att se hur sötgräset *Cinna latifolia* där klarade hyggesfasen. Vi har en provruta på 100 x 20 m som vi inventerar varje år efter att Anders upptäckte arten sommaren 2007. Då fanns också några skogsfruar *Epipogium aphyllum* i fuktig granskog *Picea abies* nära en bäck i närheten, och vi ville se om det möjligen fanns några sådana kvar vid denna sena tid på året. Det fanns det inte, men mosstacket var fint och en och annan svamp fanns att se. På en upphöjning i mossan hittade Eva en klubbformad svamp, som vi funderade mycket kring och tog med oss hem. Platsens koordinater är 6839068 1510304. Smal svampklubba *Cordyceps ophioglossoides* var ett alternativ, men denna var bara 2 cm hög, för smal och för ljus. Den avvek också mycket genom sin litenhet från de klubbdynor *Podostroma alutaceum* som Anders har sett, men i luppen såg man att den var en pyrenomycet med porer genom vilka vita spormassor trängde ut.

Den ensamma svampen torkades och sändes till Ove E. Eriksson, professor och specialist på pyrenomyceter, men dess identitet förblev en tid en gåta, till dess Ove läste en artikel av W.M. Jaklitsch et al. (2008). Där beskrevs den nya arten *Hypocrea seppoi*. Underlaget för beskrivningen var

två fruktkroppar funna i Finland. Evas fruktkropp från Bondarvsvallsberget stämde med denna art och fyndet var det tredje i världen (Olsson et al. 2011). Om detta märkliga fynd och om klubbdynorna i Sverige, tidigare *Podostroma*, nu en del av släktet *Hypocrea*, kan man läsa i Svensk Mykologisk Tidskrift vol. 32, häfte 2, som utkom i augusti 2011, där det även finns färgbilder på de fyra arter som man nu har urskilt. *Hypocrea seppoi* får där det svenska namnet liten klubbdyna (Krikorev et al. 2011). Ove Eriksson betraktar fyndet som ett av de märkligaste svampfynden under senare år.

Citerad litteratur

- Jaklitsch, W.M., Gruber, S. & Voglmayr, H. 2008. *Hypocrea seppoi*, a new stipitate species from Finland. *Karstenia* 48:1-11.
- Krikorev, Michael & Nordén, Björn. 2011. Fyra arter klubbdynor i Sverige. *Svensk Mykologisk Tidskrift* 32:10-14.
- Olsson, Eva, Eriksson, Ove E. & Delin, Anders. 2011. *Hypocrea seppoi* i Sverige. *Svensk Mykologisk Tidskrift* 32:15-16.

Fältgentianorna vid Acksjön

Inga-Greta Andersson

Vi blev fyra personer som åkte till Acksjön den 6 aug. 2011 för att undersöka hur det stod till med alla fältgentianor *Gentianella campestris* som vi sett där för ett år sedan. Vi tog den mindre vägen över Torkholm från Jordåsen och fortsatte sen söder- och österut. Det var en fin gammal skogsväg med grön mittsträng. Vi tittade efter växter redan från bilen och såg rikligt med slätterblomma *Parnassia palustris*. Strax innan vi kom ut på den större vägen som går rakt söderut från Jordåsen vid 6711926, 1567737 fann vi höskallra *Rhinanthus serotinus*, som Göran Odelvik tog belägg av. Det var minst sex exemplar vid vägrenen. Där växte även tre exemplar av månlåsbräken *Botrychium lunaria*.

Vi fortsatte söderut igenom Gräsbäcken och svängde vänster vid Nybo. Några hundra meter norrut, där vägen mot Acksjön går in, fann vi tre utblommade skogsklockor *Campanula cervicaria*. De står på vänster sida av vägen mitt för korsningen. Förra året, 2010, såg vi ett blommande exemplar där. Vi parkerade sen vid nästa korsning där vägen från Rolandstorp kommer ner.

Där såg vi med en gång ganska många fältgentianor. Vi promenerade mot Acksjön och fann fältgentianor på båda sidor om vägen, men på ett ställe där det fanns många exemplar förra året hade man tagit upp ett hygge söder om vägen. Där fann vi i år mycket få. Vägen var förstås mycket mer solbelyst nu. Kan det spela in? Vi gick fram till där vägen svänger söderut mot Acksjön och slutade leta där, eftersom det söder därom var väldigt få blommor förra året. Därifrån tog vi bilen ner till sjön för fika. Några av oss badade på en iordningställd badplats med sandstrand och brygga.

Hemåt tog vi vägen förbi Rolands-
torp och Trullsbo för att komma ut på Hedesundavägen vid Åsberga. Där fick vi ytterligare en härlig överraskning. Vägen slingrade sig efter Trullsbo en kort bit genom en riktigt fin gammal-
skog med höga granar *Picea abies* och tallar *Pinus sylvestris*. "Naturvårdsavtal" kunde vi läsa på en blå skylt vid vägkanten. Det vore en spännande skog att upptäcka mer i någon gång. Kanske ett nytt utflyktsförslag?

Alm *Ulmus glabra* i Hälsingland

Anders Delin

Spontana förekomster av ädla lövträd är ovanliga i Hälsingland. De är sydliga arter som föredrar varma lokaler. Ovanligast är alm. Den finns mest i sydöstra delarna av landskapet, men sparsamt ända upp till Los och Delsbo. De flesta lokalerna är vid en bäck i skogen, på bördig mark, gärna tillsammans med andra ädla lövträd, främst lind *Tilia cordata* och lönn *Acer platanoides*.

I det nationella perspektivet förekommer almen ända upp till Lappland, där den växer i vissa sydberg, ända upp till Skikkisjöberget i Åsele lappmark (Andersson & Birger 1912, Malmström 1934). På norska sidan av Kölen är den mer allmän och går längre norrut.

Flera hälsingelokaler för alm har varit kända under lång tid. De vid Gottland och Gryttjesbergen i Delsbo beskrevs 1764 av Linaeus. Almen finns kvar på dessa bägge och på flera andra av de gamla lokalerna.

Med anledning av Jan Hedmans intressanta fynd av alm på en ny lokal i Los presenteras här de tidigare av oss kända, sannolikt eller möjligen spontana, förekomsterna av alm i Hälsingland. Koordinater (Rubin eller RT90) finns för några av dem. Varje lokal beskrivs i nytt stycke, med kommunnamnet i fet stil. I vissa fall finns flera uppgifter från vad vi tror eller vet är samma lokal. De följer efter varandra, åtskilda av punkt.

Bollnäs Segersta Lillanda 1854 (Robert Wilhelm Hartman). Torde vara 14G9i0-4-.

Hudiksvall Delsbo Gottland 1764 (Canutus Nicolai Linaeus). 685733 153086 till 685745 153109 hundratals, upp till 22 cm grova 2006 (Anders Delin).

Hudiksvall Delsbo Gryttjesbergen Storbron 1764 (Canutus Nicolai Linaeus). 16G0f4233, 72 stammar 1980 (Anders Delin).

Hudiksvall Delsbo 2,5 km S om Åbo by, i ett bestånd av gran, björk, gråal och klibbal (K. Zetterberg enligt Tore Arnborg 1951, i Natur i Hälsingland och Härjedalen, sid. 52).

Hudiksvall Enånger Lindefallet 1898 (Per Wilhelm Wiström). 15H3b3522 flera stora träd 1979 (Anders Delin).

Ljusdal Los "Lindtjärnsbäcken" Västersjö kronopark 1912 (Gunnar Andersson & Selim Birger). "Lindtjärnsbäcken" belägg i S 1937 (Nils Sjöberg). Lindbäcken (från Lindbäckstjärn till Västersjön, OBS! att föregående uppgiftslämnare har förvrängt namnet) 15F7f3630 en klen stam med skott från basen 2007 (Jan Hedman).

Ockelbo Lingbo Krokbacken Lingbo 3:8 14G4j1201 mellan 10 och 100 stora träd, leg. StoraEnso, 2001 (Anders Delin).

Alm på Lingbo 5:1 och 3:8, vid 677 13 15451. Foto: Anders Delin

Ovanåker *Alfta* Lönnbäcken (från Ämnatjärn), en liten alm 1937 (Petrus Lindén & Ingeborg Danmans). Bäcken nedom Ö. Ämnatjärn 15G0a0807 – 15F0j1148 ett 5 m högt, 10 cm grovt träd 1981 (Anders Delin). Ämnatjärnsbäcken 15F0j1047 – 0849 ett träd och ett par stubbar 1985 (Stefan Olander). Ämnatjärnsbäcken Grängsbo 5:2 (?) 15F0j1247 tidigare tre stammar, varav en eller två sågades ned 2007 (Arne Hedblom).

Ovanåker *Voxna* Brobäcken 1909 (Anders Holmgren). Enligt fiskevårdsföreningen är Brobäcken detsamma som Brobobäcken, den bäck som rinner från Brobotjärnen i Dalarna, vidare söder om Sälmerberget ner till Stora Båtsjön.

Söderhamn *Skog* Hamnäs 1811 (Göran Wahlenberg). Hamnäs Almtäkten vid liten bäck intill gård, åtskilliga träd, under tio meter höga 1928 (Bertil Halden). 14H7a3508 1985 (Åke Ågren). Hamnäs

678854 155083 minst 6 friska almar med diameter mellan 30 och 50 cm samt många döda eller halvdöda, troligen av almsjukan 2008 (Anders Delin).

Söderhamn Söderhamn Storjungfrun Lillskvalpet utanför Norrhamn 14H6g4822 en knotig lågvuxen 1963 (Erik Skye). Frisk och fruktsättande 2011 (Anders Delin).

Söderhamn Söderhamn Storjungfrun Södra udden 14H6g1715, 4 - 5 stammar, 10 m höga, 15 - 20 cm grova 2007 (Gunnar Bodlund).

Sammanlagt var alltså 12 lokaler kända före det nya fyndet vid Uttertjärnsbäcken i Los. Lokalen i Lingbo upptäcktes under inventeringsarbetet för Hälsinglands flora, övriga 11 har varit kända längre tid. Av dessa 11 lokaler har 8 återfunnits och visat sig fortfarande hysa alm. En del av de gamla lokalerna är så bristfälligt angivna att det är ett stort arbete att återfinna dem. Den nya lokalen i Los är den trettonde i Hälsingland.

Det är angeläget att undersöka om almsjukan har angripit de hälsingska almarna. I Hamnäs har jag sett tecken på det. Hela träd eller somliga grenar har dött, men man har också kunnat ana tecken på övervunnen skada och regene-

ration från oskadade delar. Övriga almbestånd har inte visat tecken på att vara angripna. Visserligen fanns vid Gottland år 2006 massor av död ved av alm, men de levande stammarna var fler än de döda, och andra orsaker än almsjukan kan ha lett till att stammar har dött, t.ex. självgallring i ett tätande bestånd. Det är tänkbart att almarna på många ställen i Hälsingland, speciellt i NV, befinner sig så långt från härdar av almsjukan att smittspridningen blir långsam och svag.

Citerad litteratur

Andersson, Gunnar & Birger, Selim 1912. *Den norrländska florans geografiska fördelning och invandringshistoria med särskild hänsyn till dess sydiskandinaviska arter*. Norrländskt handbibliotek, Uppsala & Stockholm.

Lenaeus, Canutus Nicolai 1764. *Delsboa illustrata*. Stockholm.

Malmström, Carl 1934. Almen på sin nordligaste fyndort i Sverige, Skikkisjöberget i Åsele lappmark. *Svenska Skogsvårdsföreningens tidskrift*, häfte I – II.

Upplands flora – en recension

Peter Ståhl

Denna artikel har tidigare varit publicerad i Fauna och Flora.

I november i fjol inträffade ett sällan skådat ”himlafenomen”. Inom loppet av en vecka såg tre nya landskapsfloror dagens ljus. Lagom till julhandeln kom alltså Medelpads, Norrbottens och Upplands flora. Det är främst den senare jag hunnit fördjupa mig i.

Boken som är resultatet av 20 års ideellt arbete omfattar alla vilda växter som påträffats i Uppland – inte mindre än 2 800 arter. Det måste vara en tillfredsställelse för alla inblandade, inte minst de ca 200 inventerarna, att få bära hem ett så handfast resultat av sina insatser. Det är nämligen inget litet bokverk. Vid invägningen stannar vågen på 3 150 gram. Den ”Nya nordiska floran” är faktiskt nästan ett kilogram lättare. Men boken är inte avsedd att bäras med ut i fält, utan är ett referens- och uppslagsverk för framtiden.

Sedan 1980-talet har moderna provinsfloror producerats för åtskilliga landskap. Trots betydande skillnader i layout och omfång är konceptet tämligen oförändrat. Flororna beskriver i systematisk ordning med kartor och lokalförteckningar växternas förekomster men inte hur man skiljer dem åt. För detta finns ju andra floror. I en inledande del finns översikter över provinsens geologi, klimat, naturtyper, utbredningsmönster, det botaniska utforskandet och annat matnyttigt. I detta avseende följer Upplands och även Medelpads och

Norrbottens flora mönstret.

Det som är unikt för Upplands flora är att man kunnat jämföra dagens förekomster med dem för 80–90 år sedan. År 1929 utkom nämligen också en Upplandsflora av kaliber. Erik Almquist hade med hjälp av motorcykel och andra på den tiden tillgängliga fordon lyckats genomföra en likartad kartering av landskapet. Almquists prickkartor har översatts till den nya inventeringens rutsystem och lagts som grund i utbredningskartorna. Man har således fått både ett visuellt och ett statistiskt mått på förändringen av de 430 arter som Almquist karterade. Här kan man påvisa att en art som ryl minskat med 75 % på kartbladsnivå och amerikansk dunört ökat med 467 %. Detta är i och för sig kända trender även om vi i de flesta områden inte haft ett värde på förändringen. Här avslöjas också att storrams ökat med 46 %, grönvit nattviol med 39 % och tibast med 30 % – och vem kunde gå i god för att kalmus, luddunört och vattenblink minskat signifikant. Resultatet av jämförelsen med Almquists inventering redovisas i ett eget kapitel om floraförändringar och har dessutom varit en viktig informationskälla vid framtagandet av den senaste nationella rödlistan (Gärdenfors 2010).

I utforskandet av Upplands flora beskriver Gunnar Eriksson Upplands anrika traditioner inom botaniken med

botaniska lärocentra både i Uppsala och i Stockholm. Botaniska exkursioner kring Uppsala finns dokumenterade redan 1610, långt mer än hundra år före Linnés berömda vandringar (herbationer). Bokens geologiska översikt har författas av Ebbe Zackrisson, till yrket geolog men en av eldsjälarna bakom floraprojektet. Kapitlet har väl just därför blivit ovanligt lyckat. I andra floror har denna del ofta beskrivits av geologer utan botanisk erfarenhet, vilket resulterat i beskrivningar av svårbegripliga geologiska processer till ringa nytta för den botaniskt intresserade läsaren. I Upplands flora kopplas geologin samman med både landskap och vegetation utan att tappa koncentrationen på den grundläggande geologin och bli överpedagogisk. Dessutom är avsnittet försett med bra kartor som reliefkartan på sidan 46, vilken trots överdriven topografi tydliggör Sveriges plattaste landsända. Ett särskilt omnämnande förtjänar också Bengt Jonsells beskrivning av utbredningsmönster i landskapet. På tio sidor ges här en utmärkt sammanfattning av olika utbredningstyper i landskapet. Intressant är också listan över arter med koncentrationer respektive utbredningsluckor i landskapet. Sådana särdrag blir inte skönjbara förrän man har fått en mycket god kunskap om floran i landskapet.

Ett stort avsnitt ägnas åt Upplands naturtyper. Här ger Tommy Lennartsson en grundläggande beskrivning av olika naturtypers ekologi med särskild blick för tidigare hävdhistorik. Ibland blir beskrivningarna ganska generella och man skulle önska lite högre koncentration av

fakta om landskapet och dess särart. Under rubriken stränder beskrivs både sjöstränder och havsstränder. Kust och hav beskrivs också kortfattat i kapitlet om landskapet Uppland som tjänar som introduktion. Isolerade brackvattenväxter får också en särskild utvikning i geologikapitlet. Man kan ju tycka att Upplandkusten och skärgården med sina 21 000 öar kunde ha förtjänat ett eget kapitel där allt detta kunde ha avhandlats. Det är kanske det jag saknar mest i boken tillsammans med ett kapitel om botaniska sevärdheter. Ett sådant kapitel planeras nu att ges ut separat.

Artdelen i boken är den viktigaste. Här redovisas ju det egentliga resultatet av inventeringen. Arterna presenteras i traditionell systematisk ordning. Alltså inte enligt de senaste rönen om kärleväxternas släktskap som resulterat i ordentliga omkastningar bland familjerna. Detta skiljer Upplandsfloran från Smålands flora (Edqvist & Karlsson 2007). Jag antar att man ansett att den nya systematiken fortfarande är i rörelse, annars är det svårt att förstå varför man inte anammat det nya. Varje art redovisas på ett standardiserat sätt med uppgifter om primärfynd, frekvens, antal kartrutor och kvadranter som den hittats i samt uppgifter om Almquists bedömning 1929 och förändringsgraden sedan dess. Här finns också en beskrivning av biotopval och ibland några upplysningar om levnadssätt. Utbredningskarta finns för 1 100 arter– alltså de flesta av landskapets ca 1 200 bofasta arter, däribland många helt banala växter som hallon, bergsyra och svinmålla. Jag tycker det är en styrka med en så omfattande kart-

redovisning. Dels därför att det är lätt att omedelbart se om en förekomst finns med, dels därför att de flesta arter har luckor i utbredningen. Frånvaro är inte självklart mindre värt än närvaro i detta sammanhang. De riktigt ovanliga arterna kanske är de minst viktiga att visa med utbredningskarta, eftersom de dessutom har en lokalförteckning.

En mycket stor del av artstocken, närmare 800, är växter som påträffats helt tillfälligt eller som kvarstår där de en gång planterats. Under senare år har man blivit allt generösare med att ta med sådana adventivväxter i växtförteckningar. Det kan väl diskuteras om dadelpalm, fikon och katalpa, ett prydnadsträd från Nordamerika som påträffats i form av groddplantor bland sopsand i centrala Stockholm, verkligen hör hemma i en flora om vilda växter. Problemet är kanske att det saknas kriterier för när en växt ska betraktas som förvildad, och att det är svårt att helt avfärda möjligheten till framtida spridning. De tillfälliga arterna tar dock mycket utrymme och bidrar till att boken blir ganska otymplig.

Finns då inga fel i floran? Jo, det gör det, men jag har bara hittat några enstaka sakfel och ett fåtal smärre fel i textsättningen. På det hela taget helt betydelselösa och en bekräftelse på att boken är ovanligt välskriven. Samarbetet mellan alla iblandade har uppenbarligen fungerat alldeles utmärkt.

Stilistiskt är boken mycket tilltalande. En rolig detalj är att låta rutorna i Upplands landskapsblomma kungsängsliljan återkomma i inlagan. Det behövs också ett bra och rikt bildmaterial för att locka läsaren i en så faktaspäckad produkt.

Även på den punkten har man lyckats utomordentligt. Några enstaka bilder hade man kanske kunnat vara utan, men inte Mats Wilhelms och Ola Jennerstens högklassiga foton. Almquists Upplandsflora från 1929 innehåller 732 sidor med bokstäver och kartor men inte en enda bild.

Det är kanske självklart att allt detta helt ideella mastodontarbete drivs av kärlek till hembygden och de vilda växterna. Den passionen är dock väl dold bakom kartrutor, kvadranter, primärfynd, fyndår, koordinater och annan bokföring. Därför bör man börja med att läsa förordet av Elsie Johansson. Man behöver egentligen inte läsa mer än så. Det räcker för att förstå vad boken egentligen handlar om.

Boken kan beställas genom e-post: upplandsflora@gmail.com eller genom meddelande till Upplands botaniska förening, c/o Avd. för växtekologi (EBC), Norbyvägen 18 D, 752 36 Uppsala.

Ange vid beställningen namn och fullständig adress. Ange i båda fallen om boken ska skickas eller om den avhämtas. I det senare fallet vill vi ha din e-postadress, så att vi kan meddela när och var boken kan hämtas.

Citerad litteratur

Jonsell, Lena (red.) 2010. Upplands flora. SBF-förlaget, Uppsala.

ArtDatabankens Naturvårdspris tilldelas Anders Delin

Barbro Risberg

På försommaren meddelades att Anders Delin, GÄBS grundare, tidigare ordförande och numera vice ordförande, tilldelats ArtDatabankens Naturvårdspris. Vi tycker att det var ett mycket gott val av en synnerligen värdig mottagare av priset.

1984 flyttade Anders till Arbrå i Hälsingland. Redan innan dess hade GÄBS bildats på hans initiativ. Det medförde en stor aktivitet i utforskandet av Hälsinglands flora, där många lokala botanister engagerades. Hälsingefloraprojektet var också förebild när arbetet med Gästriklands flora inleddes. Anders engagerade sig också tidigt i lokala naturvårdsfrågor. Till stor del är det hans förtjänst att Hylströmmen i Voxnan fortfarande forslar fritt. Naturvårdsengagemanget ledde också till att han blev ordförande i Naturskyddsföreningen i Gävleborg.

Skogsfrågorna, gammelskogens försvinnande och hoten mot skogens arter blev den alltmer dominerande arbetsuppgiften för Anders under 1990-talet. En oförtröttlig kamp fördes under många

år med debattartiklar, exkursioner, påverkan av politiker och andra beslutsfattare. En plattform för det arbetet var hans post som koordinator i ett nybildat skogs nätverk på riksnivå, som småningom blev föreningen Skydda Skogen. Han initierade också "Forskningsresan i Naturvårdens Utmarker" under denna period. Den sker fortfarande årligen med syfte att inventera gammelskogar i Norrlands inland där ofta exploatörerna ligger långt före bevarandeintressena.

På senare år har Anders lämnat över skogsfrågorna till yngre krafter som förvaltar hans arbete och som han i många fall varit förebild och inspirationskälla för. Han har nu fokus på Hälsinglands flora, där det gäller att sammanställa ett digert material. Vi är många som ser fram emot att få ta del av den kunskapsbanken för ett landskap, som inte så många känner på djupet.

Vi tror inte att det går att finna så många mottagare av detta pris, som satt så många spår i naturen och hos andra människor som Anders gjort.

Arbetsbestämningsfrustration kan leda till något gott

Ove Lennström

Min fastighet hyser på sydsidan en gräsmatta om ~1000 m² på vilken jag regelbundet promenerar bakom en smattrande gräsklippare. Dessa promenader sker bara i en omfattning som grannsämjan kräver. Strategiskt växande runt gräsplanen finns 17 stora björkar *Betula pendula*. I nordöstra hörnet av gräsmattan på gränsen mot granntomten finns 2 st. storvuxna aspar *Populus tremula*. Träden ger omgivningen ett levande intryck, till skillnad mot den sterila miljö villasamhällellenas öppna gräsmattor utgör.

Samlivet mellan flertalet svampar och träd är välkänt och vissa arter är rentav värdspecifika. Många soppar inom familjen *Boletaceae* är knutna till endast en trädart. Soppar kallar vi svenskar sådana hattsvampar som har den sporbärande ytan klädd av rör. Strävsoppar *Leccinum* spp. kallas ett släkte som kännetecknas av en sträv fjällig till kornig fot och vita trånga pormynningar som grånar med åldern.

Så här långt är allt i sin ordning och det är lätt för varje svampplockare att känna igen strävsoppar. Inom släktet finns några arter med apelsinfärgad hatt och de kallas därför apelsinsoppar. Med min terminologi som är något föråldrad hette dessa arter: aspopp *L. aurantiacum*, mykorrhizabildare med asp, ek-sopp *L. quercinum*, mykorrhizabildare

med bl.a. ek *Quercus robur* och tegelsopp *L. versipelle* vilken bildar mykorrhiza med björk *Betula* sp. De två första har vita till bruna filttofsar på foten, tegelsoppen har svarta filttofsar. Enligt Funga Nordica som är den gällande nomenklaturbildaren för oss här i Norden heter aspopp *L. albostipitatum*, eksopp *L. aurantiacum* och bildar mykorrhiza förutom med ek även med asp, bok *Fagus sylvatica* och björk. Tegelsoppen har fått behålla sitt namn. Svårigheten att särskilja de två första arterna är då de växer med asp. Aspopsoppen har vita filttofsar som rödfärgas med åldern, eksoppen har röda filttofsar som mörknar med åldern. Jag har bara hittat aspopp på granntomten.

Hittills är det ganska enkelt, men så kommer då alla dessa soppar med bruna hattar. De förekommer med hattar av skiftande brunhetsgrad, från brunsvart över nötblunt till cremefärgat. De finns frekvent varje år och kommer spridda i tiden på gräsmattan.

Den 26 maj 2011 observerade jag den första soppen detta år. 3 juli 2010 var det tidigare rekordet. Den hade mörkbrun hatt och mörka filttofsar till skillnad mot fjolåringen som hade nötblunt hatt och vita filttofsar. Smak och lukt är inte till någon hjälp vid identifikationen, inte ens den överhängande hatten som används i nycklarna är till någon hjälp.

Mikroskopisk har jag mätt sporer på många individer, de är spolformade och varierar inom måtten 11 – 15 x 4 – 5 µm och ligger inom de värden som Funga Nordica anger för samtliga tänkbara arter, som är sju till antalet. Använder jag uteslutningsmetoden utgår rensopp *L. rotundifoliae* som är en fjällart knuten till dvärgbjörk *B. nana*. Inte heller kärrsopp *L. niveum* kommer ifråga, den är ljus, nästan vit, och växer gärna fuktigt i vitmossa *Sphagnum*. Mörk kärrsopp *L. schistophilium* känner jag inte till, den heter *L. palustre* enligt en finsk auktoritet och med det artepitetet föredrar den troligen samma biotop som kärrsoppen. Fläcksoppen *L. varicolor* skall som namnet anger ha en hatt som är fläckig i brunt och grått. En annan bra karaktär är en grönblå färgning den har vid fotbasen och det stämmer inte in på några av mina svampar. *L. cyaneobasileucum* finns beskriven i Die Grosspilze Baden av Krieglsteiner (2000), under namnet *L. brunneogriseolum* med synonymen *L. oxydabile*. Under sistnämnda namn hittade jag den beskriven i den svenska fungan Philips & Jacobsson (1982) utan svenskt namn. Under beskrivningen anges den som dåligt känd, delvis beroende på förväxling med fläcksoppen. Krieglsteiner (2000) uppger sporstorleken till 15 – 22 x 4,5 – 6,5 µm, Philips & Jacobsson (1982) har som värden 18 – 19 x 6 – 6,5 µm. Biotopen anges vara densamma som för fläcksoppen, mykorrhiza med björk på fuktig, sur, sandig till torvig jord. Av de två kvarvarande arterna av de sju finns *L. melaneum* beskriven i Krieglsteiner (2000) som

L. scabrum var. *melaneum*. I Ryman & Holmåsen (1984) är den upphöjd till art *L. melaneum* och skall enligt bokens nyckel vara gul under hatt och fotyta. Nyckeln hänvisar till bild i Engel et al. (1993). Illustration och beskrivning här anger hatten som mörkbrun med sp. 15 – 23 x 5 – 7 µm. Den skall växa fuktigt under björk. I Nylén (2000) beskrivs den med foto som svartbrun till svart och med svartfjällig fot. Den har fått ett svenskt namn, svartgrå strävsopp. Dähnke (1993) har ett vackert porträtt av arten, hatten är här brunare än i Nylén (2000), men med samma svartfjälliga fot som i Nylén (2000). Björksopp *L. scabrum* beskrivs ha svartfilttofsig fot där filttofsarna blir grövre mot basen och utan blågrön färgning. Hatten är gult till mörkt brun, sp. 14 – 20 x 6 – 8,5 µm.

För en som inte har möjlighet att delta på forskarnivå förefaller det svårt att hitta rätt bland arterna, men färgen tycks ha stor betydelse om det blir björksopp eller svartgrå strävsopp. Går man omkring i Gävle stad ser man människor av olika färg, vissa är mörkare än andra och de flesta är vita, men alla tillhör vi samma art. Jag har döpt samtliga mina soppar till björksopp *L. scabrum sens. lat.* Nu då jag blivit bekant med dem gör jag en insamlingspromenad innan gräsklippningspromenaden och samlar in alla unga fruktkroppar, sedan kokar jag en soppsoffa.

Recept: Unga soppar, korngryn, vatten, mjölk, smör, salt, paprika

Koka korngrynen i vatten tills de är mju-

ka. Skär svampen i bitar och tillsätt den tillsammans med mjölken och smöret. Låt soppan koka en stund och krydda efter smak.

Citerad litteratur

Dähnke, R. M. 1993. 1200 Pilze in farbfotos, Arau.

Engel, H. Demerk, A. & Watling, R. 1983. Raustielröhrlinge. 2. Aufl. Wiedenhausen.

Knudsen, H. & Vesterholt, J. 2008. Funga Nordica. Nordsvamp – Copenhagen.

Krieglsteiner, G. 2000. Die Grosspilze Baden – Württembergs band 2.

Nylén, B. 2000. Svampar i Norden och Europa. Natur och Kultur.

Philips, R. & Jacobsson, S. 1982. Norstedts Stora Svampbok.

Ryman, S. & Holmåsen, I. 1984. Svampar en fälthandbok. Interpublishing.

Höstmöte i Hofors 16 oktober 2011

Alla medlemmar och andra intresserade inbjuds till GÄBS höstmöte söndag 16 oktober kl. 13.00 i Hembygdsföreningens lokal, Storgatan 13 Hofors.

Ta med dig sommarminnen och frågor i form av pressade växter och bilder. Visning av bilder i både digitalform och med diaprojektor är välkommen.

Kaffe/te med tilltugg serveras.

När du kommer till Rondellen vid infarten från Sandviken tar du första avtagsvägen till höger mot Hofors kyrka. Du åker uppför en långsträckt backe ca 1 km, passerar en möbelaffär på krönet och ser då två rödmålade gamla hus till höger. Sväng in första väg till höger mot husen. Mötet är i det första av dem. Ingången är på bortre gaveln.

Ev. frågor besvaras av Barbro Risberg 0290-76 58 20.

VÄLKOMMEN!

Korta rapporter

Smånunneört *Corydalis intermedia* i Brattåsen, Gnarp

Smånunneört är känd från bara 10 lokaler i Hälsingland. De flesta av dessa ligger i kustsocknarna. I Gnarp är sex lokaler kända, i Bergsjö en, i Hudiksvall en, i Hälsingtuna en och i Söderhamn en. De flesta är också nära bebyggelse. En av lokalerna hittades den 24 maj 2007 av prof. Lars Ericson i Gnarp vid gården Brattåsen, östra byggnaden, söder om vägen. Vid koordinaterna 16H6e4231 fanns där flera tusen ex.

Den 27 maj 2011 inventerade jag i Brattåsens sydsluttning en halv kilometer från gården, bl.a. för att koordinatsätta och fotografera förekomster av myskmadra *Galium odoratum* och sårläka *Sanicula europaea* som Ove Åkerström fann där i början av 1980-talet. Vid 16H6e4125, 6884122 1572576, fann jag då över hundra ex. av smånunneört, på bägge sidor av den gamla kärrväg som går upp emot gården Brattåsen. De växte i lövrik blandskog tillsammans med örnbräken *Pteridium aquilinum*, rödblåra *Silene dioica*, blåsippan *Hepatica nobilis*, älggräs *Filipendula ulmaria*, hallon *Rubus idaeus*, stenbär *R. saxatilis*, midsommarblomster *Geranium sylvaticum*, hundkåx *Anthriscus sylvestris*, skogsstjärna *Trientalis europaea*, stinksyska *Stachys sylvatica*, kovall *Melampyrum* sp., flädervänderot *Valeriana sambucifolia*, gullris *Solidago virgaurea*, ekorr-

bär *Maianthemum bifolium* och tuvtåtel *Deschampsia cespitosa*. Det är värt att notera att i denna skogsvegetation ingår varken blåbär, lingon eller kruståtel.

Visserligen är det troligt att denna nya lokal har något samband med lokalen vid gården, men arten är så sällsynt och svårfunnen att jag tycker det är motiverat att rapportera fyndet här. Avståndet mellan lokalerna är 600 m. Det finns inga rester av bebyggelse på den nya lokalen. I den vegetation, som den ingår i, är den en av de mest lågvuxna, men syns tydligt rakt uppifrån. Det är vid denna tid på året bladen som syns, och jag tror att jag lade märke till dem på grund av deras lätt blågråaktigt gröna färg. Det fanns många frukter, gröna skidor, men de syntes inte förrän jag tog upp ett par exemplar för att pressa. Jorden är här en mullrik mjäla, i vilken knölnarna sitter på ca 5 cm djup.

Det må vara tillåtet att ställa en fråga som kanske inte har något svar. Varför växer smånunneörten nära bebyggelse? Den är ju en skogsväxt och torde sky röjning och grässvål. Var den en prydsväxt eller nyttoväxt (knölnarna) som planterades in? – eller har den överlevt på naturliga lokaler när hus byggdes där? Anders Delin

Smånunneört. Foto: Anders Delin

Sammetstaggsvamp *Sarcodon martioflavus* vid Benbergsbäcken i Ljusdal

Den 4 augusti 2011 besökte jag tillsammans med Ellinor och Lotta Delin Gröntjärn i Ljusdal. Ellinor gjorde en liten avstickare längs Benbergsbäcken, som rinner bara knappt hundra meter väster om Gröntjärns västra ände. Det är gammal granskog *Picea abies* där, med sälgar *Salix caprea* och med granlågor över bäcken. Två av sälgarna hade dofttickor *Haploporus odorus*, som hon upptäckte genom deras starka doft. På

marken i närheten, vid koordinaterna i RT90 687327 152019, hittade hon dofttaggsvamp *Hydnellum suaveolens*, orange taggsvamp *H. aurantiacum*, troligen skrubbttaggsvamp *H. scrobiculatum* och en större taggsvamp med mjukare och skörare konsistens, som hade orangetonad fot men brun hatt. Det verkade vara en art av fjälltaggsvamp, *Sarcodon*, och efter att ha tittat i de böcker vi hade tillgängliga, bl.a. ”Åtgärdsprogram för bevarande av rödlistade fjälltaggsvampar” Naturvårdsverket (2006),

blev det troligt att det var en sammets-
taggsvamp. Jag fotograferade den och
sände den torkad till Johan Nitare, som
nu har bekräftat att det är en sammets-
taggsvamp. Enligt Nitare är den funnen
bara två gånger tidigare i Hälsingland,
dels i Skog på Lösskabergets nordslutt-
ning vid 67860 15495 den 3 sept. 1995
(Anders Delin, det. Svengunnar Ry-
man), dels i Gnarp, vid Gårdsjön den
27 aug. 1996 (Siv Muskos, herb. S).
Sammetstaggsvampen är enligt Johan
Nitare den enda Sarcodonart som har en
orangetonad fot, vilket var mycket tyd-
ligt just efter att den var plockad, men
blev otydligare efter någon timme.

Anders Delin

Cikoria *Cichorium intybus* i Gåshol- ma i Hamrånge

2 ex. av cikoria hittades 2011 i Gåsholma
i en ohävdad gräsmatta vid 14H3f1725.

Åke Ågren

Finsk fingerört *Potentilla intermedia* i Norråla

Finsk fingerört hittades 2011 i Strand,
vid fågeltornet vid 15H0d0533. Arten är
ny för Norråla.

Åke Ågren

Glesstånds *Senecio ovatus* i Axmar Bruk i Hamrånge

Glesstånds hittades 2011 i slottsparken
vid 14H4e0724.

Pär Hedwall

Skogsknipprot *Epipactis helleborine* i Trönö

Ett stort ex. av skogsknipprot hittades
2011 på en sluttningssmyr S om Bränn-
myrarna, vid 15H3b2606.

Pär Hedwall

Gulmossor och kalkgräsmossa på Orarna, Gävle

Den 1 juni 2011 besökte Peter Ståhl
och jag Orarnas sydstrand där vi hittade
grov gulmossa *Pseudocalliergon lyco-
podtioides* vid 672961 158252. I Gäv-
leborg har jag tidigare bara hittat den
vid Håmansmaren, någon mil norr om
Gävle, samt på ytterligare en lokal på
Orarna ca 500 m NO om strandlokalen,
vid 672990 158276. Vid ett besök under
2010 på den senare lokalen noterade jag
även ytterligare fynd av korvgulmossa
Pseudocalliergon turgescens samt den
vanligare maskgulmossan *Pseudocal-
liergon trifarium*. Här växte även kalk-
gräsmossa *Brachythecium glareosum*,
tidigare endast rapporterad från vårt län
från Edske Masugn i Torsåker av Göran
Odelvik.

Tomas Troschke

Kalkälskande och sydliga växter på Storjungfrun i Söderhamn

Anders Delin

Storjungfrun ligger ca 7 km utanför Vallvik i Ljusne församling, men den tillhör Söderhamns församling. Dess yta är drygt 300 ha och dess höjd över havet 25 m. Den har alltså varit en ö sedan omkring två och ett halvt millennium, och har varit bas för fiske och andra mänskliga aktiviteter sedan förhistorisk tid. Flera gamla hamnar omtalas och på kartan anges några, som inte brukas på grund av landhöjningen. Den nuvarande hamnen ligger på östra sidan av öns norra del, skyddad av en ny massiv betongpir och kan ta emot många segelbåtar och större motorbåtar. Där ligger också fyren, fritidshuset och några av kommunen på senare år byggda uthyrningsstugor. Vid Toppatal på öns västkust finns en gammal timrad stuga. För övrigt saknas bebyggelse.

Tidigare inventeringar

Storjungfruns skog har skildrats av Erik Skye i en avhandling publicerad 1963. Där finns också uppgifter om jordmån och vegetation. Han skriver där (sid. 435 och 443) om myskmadra *Galium odoratum* som han fann dels i gammal granskog *Picea abies* nära östra stranden, strax norr om Svartudden, dels i fuktig granskog innanför Kalkudden på öns NV sida. Han beskriver (sid. 408) också markundersökningar som möjligen kan förklara denna kalkälskande arts förekomst: "...inblandning av mera

lättvittrade kambro-siluriska bergarter i form av några cm stora 'körtlar' av smetig konsistens. I de större 'körtlarna' finner man en kärna av ovittrad röd eller grå kalksten." Tre hundra meter öster om sandstranden vid Toppatal fann han också (sid. 409) vid grävning på 38 cm djup skalgrus färgat av blåmussleskal.

I Skyes avhandling finns också uppgifter om ädla lövträd. På sid. 457 finner man: "...en knotig och lågvuxen alm (*Ulmus glabra* subsp. *montana*) på ön Lillskvalpet utanför Norrhamn. Enligt stadsskogvaktare Sars fälldes den enda asken (*Fraxinus excelsior*) på Storjungfrun under januaristormen [1954] eller möjligen i samband med rensningen efter den. I trädgården till fyrvaktarbostaden finns ett par planterade lönnar (*Acer platanoides*). Runt dem har en hel del lönnplantor kommit upp. Lönnplantor finner man också här och var en bit från stranden på öns västsida."

Alm finns även på södra udden. Gunnar Bodlund beskrev 2007 att den växer vid 14H6g1715 och består av 4 - 5 stammar, som är 10 m höga och 15 - 20 cm grova.

Per telefon (2009) har Skye meddelat att han 1954 fann ett fåtal ex. av nästrot *Neottia nidus-avis* i gammal granskog nära östra stranden, strax norr om Svartudden, ungefär vid 14H6g3418. Det är nog öns största raritet, i Hälsingland för övrigt funnen bara på Skatön utan-

Nästrot. Foto: Anders Delin

för Söderhamn (Pär Hedwall 1995) och i Brattåsen i Gnarp (Mats Gustafsson 2010).

Christer Larsson och Bo Hultgren gjorde 1995 en naturvärdesinventering inför en avverkning. Vid telefonsamtal i juni 2011 berättade Christer Larsson att han fick intrycket att det går ett rikare stråk från NV till SO över ön, i vilket nästrotten och andra kalkkrävande arter växer. Nästrotten såg han i talldominerad *Pinus sylvestris* yngre skog på frisk mark, med ganska få andra kalkkrävande arter som följeslagare. Han fann den på tre lokaler, på vardera av dem mellan tio och hundra exemplar. För två av lokalerna finns koordinater: 14H6g4310 och 14H6g3111. Han fann också myskmadra, men på de flesta ställen inte tillsammans med nästrot, utan på lite fuktigare mark.

Andreas Håberg arbetar vid Söderhamns kommun med reservatbildning på Storjungfrun och har inventerat öns flora ganska ingående. Han fann år 2005 nästrot vid koordinaterna 14H6G2113, 14H6G4008, 14H6G3110, 14H6G3010, 14H6G2217 och 14H6G1913. Myskmadra fann han vid 14H6G4208, 14H6G3216, 14H6G3911, 14H6G4008, 14H6G2311, 14H6G1913, 14H6G3114, 14H6G1914, 14H6G2710 och 14H6G2113. (Noggrannare koordinater i RT90 finns också)

Åke Ågren besökte ön 1982 och fann tagelstarr *Carex appropinquata* vid Övre tjärn, 14H6g4418. Den är en av de mest kalkberoende arterna i landskapets flora.

Vår inventering 2 – 5 juni 2011

Jag besökte Storjungfrun under dessa

dagar tillsammans med Lotta och Ellinor Delin. Vi hade uppehållsväder och i allmänhet sol, och utnyttjade tiden för botanisering på stränderna på de norra två tredjedelarna av ön och i hamnen och kring fyren. Skogen och de små kärr och vattensamlingar som skogen innehåller undvek vi på grund av myggen, som vid denna tid på året var oerhört många och på bettet. Av övriga djur hade vi inga besvär, inte heller av de omkring 20 huggormar som vi såg på stränderna. De var vaksamma och försvann mellan blocken när vi kom för nära. Vi gissade att de lever på små paddor och grodor som också är talrika där. De flesta ormarna på ön var gråa med svart sick-sackband. (På andra öar har vi sett nästan helsvarta huggormar). En snok sågs också, på västra stranden. Ett par makaonfjärilar höll till i en glänta i strandskogen, där ett klapperstensfält breder ut sig. Amiraler visade sig ett par gånger. Fågelfaunan var rik, men bjöd denna gång inte på några rariteter.

Fyrplanen

Fyren var länge koleddad. I andra änden på den lilla plan där den står finns ett hus, som ser ut att ha varit ett kolhus. Mellan fyren och huset har planen en gammal, sliten och gles grässvål. Många stigar korsas här. Underlaget är klapper, något avjämnad med tillfört finkornigare material. Planen är en mötesplats även för en lång rad torrbacksväxter. Vid vårt besök blommade vårfingerörten *Potentilla crantzii* vackert gul och i kanterna där trampet är lindrigare backglim *Silene nutans* och stinknäva *Geranium robertianum*. Det fanns rikligt

Backglim. Foto: Anders Delin

med månlåsbräken *Botrychium lunaria* och det i Hälsingland starkt sydostliga gräset luddlosta *Bromus hordeaceus*. Andra arter på detta ställe var bergsyra *Rumex acetosella*, sandnarv *Arenaria serpyllifolia*, backnejlika *Dianthus deltoides*, grönknavel *Scleranthus annuus*, backtrav *Arabidopsis thaliana*, nagelört *Erophila verna*, gul fetknopp *Sedum*

acre, kärleksört *Hylotelephium telephium*, femfingerört *Potentilla argentea*, vitklöver *Trifolium repens*, kummin *Carum carvi*, gulmåra *Galium verum*, vårförgätmigej *Myosotis stricta*, vårveronika *Veronica verna*, röllika *Achillea millefolium*, färgkulla *Anthemis tinctoria*, gråbinka *Erigeron acris*, gråfibbla *Pilosella officinarum*, skogssallat *Myce-*

lis muralis, backlök *Allium oleraceum*, luddhavre *Helictotrichon pubescens*, fårsvingel *Festuca ovina* och berggröe *Poa compressa*.

Kalksten

På stranden fann vi några rödbruna stenar av liknande slag som den sedimentära kalkstenen på Limön och Billudden utanför Gävle. Dessa stenar var så få att man har svårt att förstå att de kan ge de kalkälskande växterna vad de behöver, men Skyes grävningar visar att det finns mer av detta mineral djupare i marken.

Några i början av juni iögonfallande arter på Storjungfruns stränder

Hundkåx *Anthriscus sylvestris* är inte en vanlig havsstrandart i Hälsingland. Bland 274 listor över arter på havsstrand förekommer den bara på 10. På Storjungfrun är hundkåx dock spridd och på många ställen talrik. Vid vårt besök i början av juni hade den också just börjat blomma, och i kontrast till all den gröna ännu inte blommande vegetationen var dess vita blommor mycket lättobserverade. Den fanns rikligt på blockstränderna kring hamnen och fyren, men även här och där på avlägsna blockstränder som på insidan av Inre Svartuddsrabbet. Hundkåx är en oftast tvåårig art med rosettbildning ett år och blomning nästa år. Den sätter väldiga mängder med frön och gror lätt även i ganska tjocka lager av döda växtdelar, så den kommer lätt upp på driftmaterial, mest alltså på strandens övre del.

På något skyddade blockstränder, som inne i vikar eller bakom rev av block, såg vi bunkestarr *Carex elata* på

många ställen. Den växte tillsammans med vasstarr *C. acuta* på några ställen och med tubbildande hundstarr *C. nigra*, snarast var. *recta*, på andra. Bunkestarr hittade vi också vid en vattensamling inne på ön. Den blommade eller hade just slutat blomma, liksom de andra nämnda starrarterna, och drog därigenom blickarna till sig, fast det vanligen var dess tydliga tubbildning som vi först observerade. Bunkestarren är lika lite antecknad som hundkåx i våra listor från havsstrand. Den är sydlig, men observerad ända upp till Hornslandet. Den tillhör en grupp av starrarter som ofta är svåra att artbestämma och är nog ganska förbisedd, speciellt i ett tidigt stadium, innan den har börjat bilda tuva.

Våtarv *Stellaria media* är noterad bara på 7 listor från havsstrand i hälsingeflorainventeringen. Den var i jämförelse med detta mycket vanlig på Storjungfrun, på stränder som fått ett tillskott av driftmaterial, bl.a. tång. Även denna art blommade, men det är ju inte blommorna som drar blickarna till sig, utan den ljusa frodiga grönskan med breda blad. Den växte vått, nere mellan andra arter, ofta tillsammans med lika stora mängder av källört *Montia fontana*. Det är troligt att våtarven, med sitt ogräsbeteende, är snabb och anpassbar även på havsstranden, och kommer upp rikligt på stränder som just det aktuella året har haft en vattenståndsväxning som passar den. Ett tecken på det är de observationer jag gjorde 8 juni 2008 i hamnen i Vattningen i Gnarp. Vid det tillfället hade vattenståndet varit extremt lågt under lång tid, och det växte "landväxter" djupt nere på blottlagda bottnar, bl.a. våtarv, källört,

Backfärgätmjög. Foto: Anders Delin

vägtåg *Juncus bufonius*, och sannolikt sumpfräne *Rorippa palustris* i mängder på platser där man normalt skulle ha sett borstnate *Potamogeton pectinatus*.

Agnsäven *Eleocharis uniglumis* är en av de allra vanligaste havsstrandarerna. Att den finns nästan på alla blockstränder och strandängsavsnitt på Storjungfrun var mycket tydligt, eftersom den var i sin vackraste blomning, med vita märken och gula ståndarknappar.

Backförgätmigej

Vårt mest oväntade växtfynd på Storjungfrun var backförgätmigej *Myosotis ramosissima*. Dess blåa blommor var det första jag såg när vi steg i land i hamnen, en liten fläck på en gammal stenpir, vid 678441 158232. Arten är känd från bara tre lokaler i Hälsingland: 1903 i Söderhamn (Niels Nielsen), 1989 – 1991 vid Ljusne strömmars kraftverk (Åke Ågren) och 1998 vid kyrkan i Norrbo (Mats Gustafsson). Jag fick studera floran noga för att förvissa mig om artbestämningen. Den ser ut som en åkerförgätmigej *M. arvensis* i miniatyr. Den arten såg vi inte på ön, men däremot ett ex. av vårförgätmigej *M. stricta* på planen framför fyren. Hemma, med backförgätmigejen i färskt minne, tittrade jag på åkerförgätmigejen. Thomas Karlsson på Naturhistoriska Riksmuseet har också verifierat artbestämningen.

Det visade sig under de följande dagarna att backförgätmigejen fanns på flera ställen på ön, både människopåverkade och naturliga. Den växte t.ex. rikligt på strandens mellersta del bland måttliga mängder drift vid 678292 158185. Där sätter en människa sin fot

mycket sällan. Den fanns också på uppgrävd jord intill ett betongfundament för stag till en mast vid 678403 158074. Där var det skog i omgivningen och ca 40 m till stranden. Troligen hade grävningen gjorts 2010. Det fanns också några ex. av arten på sand på en grillplats vid Toppatall, 678304 158078, på övre delen av stranden. På alla ställen blommade backförgätmigejen vackert och oftast tillsammans med backtrav *Arabidopsis thaliana*, som var vanlig på allehanda störd eller svagt bevuxen torr mark på ön. Den fick fungera som ledart när vi spanade efter backförgätmigejen, men det var oftast bara backtrav som fanns.

Backförgätmigejen är sydlig och presenteras på Internet bl.a. under rubriken ogräs, tillsammans med åker- och vårförgätmigej. Det verkar troligt att dess sällsynthet i Hälsingland inte beror på brist på ogräslokaler utan på klimatet och kanske på slumpen. Den har observerats för 108 år sedan i Söderhamns kommun men är fortfarande sällsynt där, vilket bevisas av att Åke Ågren inte har sett den på mer än ett ställe. Storjungfrun måste ha ett ganska utpräglat kustklimat, vilket kanske kan vara en orsak till att backförgätmigejen trivs så bra där. För oss tre som såg den var den en nyhet och en stor upplevelse.

Nästrot

Trots att vi skyndade igenom skogen återfann vi nästrotten på en av dess kända lokaler, kring stigen vid 678278 158178 = 14H6G2717. Vi räknade där till 13 ex. med blommor i knoppstadium. Dess växtplats där omtalas i kommunens turistbroschyr och på en skylt i terrängen.

Luddlosta. Foto: Anders Delin

Följearter var trolldruva *Actaea spicata*, blåsippa *Hepatica nobilis*, måbär *Ribes alpinum* och skogsnycklar *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*. Se ovan angående övriga kända lokaler på ön.

Myxmadra

En annan art med liknande krav som nästrotten är myska eller myxmadra. Erik Skye fann den på ett par ställen, se ovan. Det verkar dock som om nästrotten och myxmadran förekommer på olika lokaler på Storjungfrun. Christer Larsson har inte sett dem tillsammans. Han säger att myskan tenderar att växa i fuktigare miljö än nästrotten. Vi såg myskan vid gula stigen på koordinaterna 678423 158094 och 678410 158081 och på en troligen ny lokal i driftvallen på strandens övre del vid 678348 158074, i klibbalbården *Alnus glutinosa*. I närheten av dessa lokaler fanns också mindre mängder av andra kalkgynnade arter som trolldruva, blåsippa, vårärt *Lathyrus vernus* och hässlebrodd *Milium effusum*. Måbär växte både där och på många ställen i albården längs stränderna. Vi uppfattar den som kalkälskande, men den är så vanlig på ön, att dess värde som kalkindikator är tveksamt.

Saltgräs

Saltgräs *Puccinellia capillaris* tycks i Hälsingland ha en mycket smal ekologisk nisch. När man har lärt sig var man ska leta efter den, och kommit till en av dess ganska få lämpliga växtplatser, finner man den ofta. Den växer på klippstränder vid öppet hav, och dessa är ganska ovanliga i Hälsingland. Den är den art som går längst ned mot vattenlinjen,

ofta ner till en, två eller tre meter över havet. Det är ytterst väderutsatta miljöer, överspolade redan vid måttlig vind och hårt slipade av stormarna. Den växer i springor i berget och sitter fast med tätt sittande sega rötter, som helt fyller springan. Stråna är korta och håller sig nära bergytan, utstrålade åt alla håll som en stjärna. Ofta saknar den följeslagare, men krypnarv *Sagina procumbens*, höstfibbla *Leontodon autumnalis* och rödsvingel *Festuca rubra* kan finnas i samma miljö.

Storjungfruns norra udde heter Hälludden och är just vad namnet säger. Bottnen ligger öppet. Hällarna är slipade, men har som vanligt sprickor, och i dessa fanns många exemplar av saltgräs, som visade en del av sina småax, ur vilka de första ståndarknapparna stack ut. Där miljön blir lite lugnare och lavfloran lite rikare tar saltgräset slut och ersätts av många andra strandväxter.

Strandloka, en av strandens vanligaste arter

Strandlokan *Ligusticum scoticum* observerades i Hälsingland först på 1940-talet, har troligen vandrat in under det senaste seklet och har ökat dramatiskt under de senaste decennierna. Nu är den på Storjungfrun och många andra exponerade stränder i Hälsingland en av strandens vanligaste arter. Den växer på de flesta nivåer på stranden, men mest i driftvallar. Den står tillsammans med strandråg *Leymus arenarius* på sandstränder, med rörfilen *Phalaris arundinacea* mellan blocken och som små nya fröplantor nere mellan våtarv, källört och höstfibbla på våta fläckar nära strandlinjen. Den

skulle visserligen kunna kallas invasiv, men är välkommen eftersom den inte ser ut att tränga ut någon annan. Den har prydliga blad och blommor, luktar lite persiljeaktigt när den krossas och är ett trevligt inslag i floran i de miljöer där den etablerar sig.

Äppelblom

Vilda äppelträd är ovanliga i Hälsingland, oavsett om de räknas som tillhörande arten *Malus domestica* eller *M. sylvestris*. I vår databas finns tjugo noteringar för dessa arter tillsammans. Alla utom en är från kulturmarker. På Fyrudden vid 678456 158243 träffade vi på en krypande, vackert blommande apel. Den måste ha många år på nacken, eftersom dess grenar var grova. Den växte på den grovblockiga blockstrandens övre del, i den glesa klibbalbården, där det även fanns krypande häggar *Prunus padus*, som just hade blommat över. Det är väl rimligt att tolka apelns förekomst som ytterligare ett bevis för Storjungfruns milda klimat.

Luddlosta

Luddlosta *Bromus hordeaceus* växer på planen med fyren och kolhuset. Den har tidigare noterats där av Åke Ågren. Arten är funnen på 15 lokaler i Hälsingland, två i Bjuråker och en i Bollnäs. Alla övriga är i Söderhamns kommun. Även luddlostan är en sydlig art.

Almen på Lillskvalpet

Lillskvalpet har vuxit ihop med Hamnrabben på grund av landhöjningen, men almen står kvar, märkligt ensam. Det finns bara något enstaka ytterligare träd

på ön. Almen är låg och paraplyformad. Genom kikaren såg man dess spetsiga blad. Mängder av halvmogna frukter med ljusare grön färg hängde i kronans nedre del.

Naturturism på Storjungfrun

Ytligt sett har Storjungfrun många likheter med andra delar av Hälsinglands kust. Flikiga blockstränder dominerar. Det finns mindre avsnitt av klippstrand och av sandstrand. Små strandängar och av landhöjningen avstängda f.d. vikar är vanliga. Det första man ser av vegetationen är klibbalbård och barrskog. På närmare håll visar ön sina särdrag, med både sydlig och kalkpåverkad flora. Ön är så stor att man inte blir bekant med den på en dag, men det finns goda möjligheter att stanna där längre. Dess södra ände besöks nog mindre på grund av avståndet till hamnen och husen, men lär vara minst lika intressant. Söderhamns kommun har byggt några fina uthyrningsstugor i närheten av fyren och båttransport kan man också köpa genom kommunen.

Citerad litteratur

Skye, Erik 1963. Skogsvegetation på Storjungfrun. *Norrlands Skogs- vårdsförbunds tidskrift* sid. 405-516.

Apel på blockstranden. Foto: Anders Delin

Kalendarium

15 sept. Möten med vilda växter från när och fjärran

Barbro Risberg föreläser och visar bilder torsdag 15 sept. kl. 19.00 på Gävle Arbetarinstitut, Studieförbundets lokal, N. Köpmangatan 12 A i Gävle.

16 okt. Höstmöte i Hofors. Alla medlemmar och andra intresserade inbjuds till höstmöte kl. 13.00 i Hembygdsföreningens lokal, Storgatan 13 Hofors.

Se särskild annons!

Ytterligare information fås på föreningens hemsida, som kan uppdateras oftare än denna tidskrift kommer ut. Titta på adressen <http://www.sbf.c.se/GABS>

Innehåll

	23 Fältgentianorna vid Acksjön <i>Inga-Greta Andersson</i>
3 Forskningsresan i Naturvårdens Utmarker 2011 i Hassela <i>Anders Delin</i>	24 Alm <i>Ulmus glabra</i> i Hälsingland <i>Anders Delin</i>
13 Ny lokal för alm <i>Ulmus glabra</i> i Los socken <i>Jan Hedman</i>	27 Upplands flora – en recension <i>Peter Ståhl</i>
14 Svampstudier i parkmiljö <i>Ove Lennström</i>	30 ArtDatabankens Naturvårdspris tilldelas Anders Delin <i>Barbro Risberg</i>
15 Litteraturtips <i>Redaktionen</i>	31 Artbestämningsfrustration kan leda till något gott <i>Ove Lennström</i>
16 Slätterrängen vid Fäbods i Torsåker <i>Barbro Risberg</i>	33 Höstmöte i Hofors 16 oktober
20 Nitare, Johan: Barrskogar – Nyckelbiotoper i Sverige <i>Recension av Anders Delin</i>	34 Korta Rapporter
22 Liten klubbdyna <i>Hypocrea seppoi</i> i Järvsö – ny för Sverige <i>Eva Olsson och Anders Delin</i>	37 Kalkälskande och sydliga växter på Storjungfrun i Söderhamn <i>Anders Delin</i>
	47 Kalendarium

Blommande rönn Storjungfrun. Anders Delin